

Ad Öbeği Taşınımı Ve Boşluk Kuramı Bağlamında FİİLİMSİLİ YAPILARIN ADLANDIRILMASI VE SINIFLANDIRILMASI MESELESİ

Ferhat KARABULUT (Manisa)*

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçedeki fiilimsili yapıların adlandırılması ve sınıflandırılması üzerinde duracağız. Türkçe dilbilgisi çalışmalarında, araştırmacılar, içerisinde fiilimsi bulunan cümlelerin adlandırılması ve sınıflandırılması konusunda ikiye ayrılmış durumdadır. Bazı araştırmacılara göre, Türkçe cümle, basit ve birleşik olmak üzere iki şekilde sınıflandırılır. Bu görüşü savunan araştırmacılar, içerisinde fiilimsi barındıran cümleyi birleşik saymaktadırlar. Bunların karşısında yer alan bazı araştırmacılar ise, cümleyi basit ve birleşik olarak adlandırmanın doğru olmadığı kanaatindedirler. Bu araştırmacılara göre, fiilimsiler yargı taşımazlar, bu nedenle, her cümle en fazla bir yargı (çekimli fiil) taşıdığı için, fiilimsili cümleler de basit sayılmalıdır.

Biz bu çalışmada öncelikle, basitlik-birleşiklik kavramlarının izah edilmesi gereğinden hareketle, yargı kavramını da tartışmaya açtık. Bunun için de, Chomsky'nin Üretken-Dönüşümlü Dilbilgisi Kuramı'nda önemli bir yere sahip olan ad öbeği taşınımı ve boşluk kuramı ilkelerinden faydalandık. Bu kuramlar ışığında, içerisinde fiilimsi bulunan Türkçe cümlelerin birleşik sayılması gerektiği tezini ileri sürdük ve derin yapı-yüzey yapı bağlamında bu tezi ispat etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Türkçe, fiilimsili yapılar, cümle, derin yapı, yüzey yapı, ad öbeği taşınımı, boşluk kuramı.

ABSTRACT

In this study, we will deal with Turkish sentence structures with regard to action nouns, gerundiums and participles. Among Turkologists, there is no agreement in classifying Turkish sentences in terms of structures. According to one group of scholars, Turkish sentences can be divided into two kinds: simple sentence and complex sentence. These scholars, accept that an adnominal element can also be considered as finite one and has full meaning regarding time and person. Because of this, a sentence that has an adnominal element and a finite verb need to be classified as complex one. On the other side, some scholars don't accept an adnominal element as a full conjugated verb as well as finite one. For them, every sentence has just one finite verb and there is no need to classify sentences as simple and complex one.

In this study, as oppose to latter ones, we proposed that if a sentence has an adnominal element (action noun, gerundium, or participle), that sentence should be considered as complex.

* Yrd. Doç.Dr.Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyesi.

In order to prove our thesis, we will make use of the theories of Chomsky called Generative-Transformational Grammar. Noun phrase movement and gap formation principles will be handled and the two levels of representation rule will be examined in this regard.

Keywords: Turkish, adnominals, sentence, deep structure, surface structure, noun phrase movement, gap formation.

Giriş, Konu, Amaç, Kapsam

Bu çalışmada, Türkçenin en çok tartışılan konularından olan cümleyi yapı bakımından ele alacağız. Amacımız yapısına göre cümleleri bir bütün halinde ele almak değildir. Asıl üzerinde duracağımız yapılar, içerisinde zarf fiil, sıfat fiil ve isim fiil barındıran yapılardır. Fiilimsili cümleleri, *yapı* bağlamında değerlendirmeyi gaye edinen bu çalışmada, bazı kavramları da tartışmaya açacağız. Tartışılan veya tartışmaya ihtiyaç duyulan kavramların başında elbette *cümle*nin bizzat kendisi ve cümle ile birlikte söz konusu edilen *yargı* (*hüküm*), *basitlik/birleşiklik* ve *yapı* kavramları gelmektedir. Bilindiği üzere cümlelerin yapı bakımından sınıflanmasında farklı pek çok görüş dile getirilmiştir. Türkçede cümleyi yapısına göre sınıflamaya çalışan araştırmacıların cevabını aradığı temel soru şudur: içerisinde fiilimsili bir unsur yer alan cümle, basit yapı mı, yoksa birleşik yapı mı sayılacaktır?

Leyla Karahan, *Türk Grameri'nin Sorunları Toplantısı*'nda sunduğu tebliğde, sonuç olarak şöyle der; "Tek yargılı her cümle, basit cümledir. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin diğer isim, sıfat ve zarflardan *görev*¹ bakımından hiçbir farkları

yoktur ve bu kelimelerin varlığı basit cümlelerin yapısını etkilemez."² Karahan, *sıcak havalar herkesi bunalttı* cümlesi ile *ısınan havalar, herkesi bunalttı* cümlesi arasında anlamca fark görmez. Ona göre *ısınan* ile *sıcak* görev bakımından aynıdır ve kolaylıkla birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Benzer şekilde *koşarak evden ayrıldı* ile *hızla evden ayrıldı* cümlesi de anlam yönünden aynıdır. Bu nedenle *koşarak* ve *hızla* kelimeleri de rahatlıkla yer değiştirebilir.³ Karahan'dan önce, Muharrem Ergin, birleşik cümle bahsinde; "Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani

şekillendirildiği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Yüzeyde tek bir anlamı farklı yapılarla elde edebiliriz, ancak nasıl olsa anlamı yakaladık diye yapıyı göz ardı edersek, dilbilgisinde hiçbir kuralı izah edemeyiz. Örneğin, *seni çok seviyorum* cümlesi ile *seni ne çok sevdiğimi anlatamam* cümlesi aynı anlamı vermekle birlikte aynı yapıyı oluşturmazlar. Birbirinden birçok yönden farklı olan bu iki yapıyı tek anlamı işaretlediği için aynı sayamayız.

² Leyla Karahan (1993), "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Yeni Baskı TDK (2004), Ankara, s. 39

³ Leyla Karahan, age., s. 38. Karahan aynı görüş ve değerlendirmeleri daha sonra yazdığı makalelerde ve *Türkçede Söz Dizimi* adlı kitabında da dile getirir. O, önceki baskılarında cümle bahsinde yapılarına göre bir sınıflama yaparken, *Türkçede Söz Dizimi* kitabının son baskısında (2004), *yapılarına göre cümleler* bahsini çıkarmıştır. O, her ne kadar fiilimsili yapıları birleşik saymasa da, Muharrem Ergin'in üç maddede sınıfladığı birleşik cümle Başlangıçta olgusunu kabul ediyordu. Kitabın son baskısının önsözünde, cümle konusunda bazı değişiklikler yaptığını dile getirmektedir. "Aradan geçen zaman içinde kitabın çeşitli baskıları yapıldı. Bu baskılarda önemli değişikliğe gidilmedi. Ancak özellikle cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda değişen bazı yaklaşımların artık kitaba yansıtılması bir ihtiyaç haline gelmişti. Bu sebeple kitabın içeriği, yeni yaklaşımlar ışığında tekrar ele alındı. Bilgiler ve terimler yeniden gözden geçirildi." Leyla Karahan (2004), age., s. 7. Karahan'a göre Türkçe'de, örneğin, şartlı birleşik cümleler, Zeynep Korkmaz'ın da beyan ettiği üzere, zarf grubu içerisinde değerlendirilmeli ve yan cümleden ziyade bir kelime grubu içerisinde ele alınmalıdır. Sonuç olarak, Karahan'a göre Türkçede birleşik cümle diye bir yapı yoktur. Bakz., Leyla Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ yay., Ankara, s. 7. Altıncı baskıda (1999) yapısına göre cümleler başlığı altında Karahan, cümleleri *basit*, *birleşik*, *bağlı* ve *sıralı* cümleler olarak sınıflandırır. Bakz., aynı yayınevi ss. 61-68. Karahan'ın cümle yapıları konusunda önemli bir makalesi daha vardır. Bu makalede de yukarıda vermeye çalıştığımız görüşlerini savunur ve yargı-yapı kavramları çerçevesinde fiilimsili yapılar üzerinde durur. Bu makalede derin yapı (içyapı) ve yüzey yapı(dışyapı) kavramlarının göz ardı edilmeden bir çalışma yapılması gerektiğini hissederek gibiyiz. Bununla birlikte Karahan yine de önemli olanın iç-yapı değil dış-yapıdır, yani asıl olan dilin görünen kısmıdır, görüşünü savunmaya devam eder. Ona göre, dilin yüzey yapısında da fiilimsili cümleler basit olarak gözükmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakz., Leyla Karahan(1994), "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Dili*, Ocak sayı 505, ss. 19-23.

¹ *Görev* kelimesini biz italik yaptık. Bu kelime konunun aydınlanması için anahtar kelimelerden veya kavramlardan biridir. Öncelikle hareket noktamızı netleştirip argümanları da ona göre ortaya koymalıyız. Eğer fiilimsileri cümle içerisindeki *görevi bakımından* değerlendirirsek, elbette fiilimsilerin sözlüksel kelimelerle aynı görevleri yaptıklarını görürüz. Buna karşılık fiilimsileri *yapısal olarak* değerlendirirsek ortaya koyacağımız argümanlar ve varacağımız sonuçlar çok farklı olacaktır, zira görev ile yapı tamamen farklı disiplinleri oluştururlar. Bu nedenle görev ve yapı ayırımını başta yapmamız gerekir. Karahan içyapı (derin yapı) ve dışyapı (yüzey yapı) kavramlarından bahsederken, anlam ve yapının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtir ve sonra şöyle devam eder. "Anlam, dış dünyada dilden dile değişen kalıplar içinde algılanmaktadır. Bir kalıp içinde sunulmayan anlam, kişiler tarafından algılanamayacağına göre anlamı şekilden ayırmak mümkün değildir." Bakz., Leyla Karahan (2000), *Türk Dili*, Temmuz S. 583, s. 17. Biz bu çalışmada fiilimsileri ve fiilimsilerin içinde bulundukları çevreyi (cümleyi veya cümleleri), yapısal olarak inceledik. Görev söz konusu olduğunda elbette Karahan'la aynı görüş etrafında birleşiyoruz. Ancak bir önceki cümlede *görev bakımından* dedikten sonra, devamla bu kelimenin *yapıyı etkilemediğini* söylediğimiz anda yukarıdaki bahsettiğimiz sakınca ortaya çıkmaktadır. Temelde, çözüm için anlam ve şekil birlikte düşünülse ve anlam şekille ortaya konsa da, ortaya konan anlamın hangi yapı tarafından taşındığı ve

tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerindium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplamak imkanını vermektedir.”⁴ dedikten sonra, Türkçede yer alan birleşik cümleleri sıralar. Ona göre, Türkçede üç çeşit birleşik cümle vardır. Bunlar, *şartlı birleşik cümle*, *ki’li birleşik cümle* ve üçüncü bir çeşit olarak da *iç içe birleşik cümle*’dir. Ergin, çok açık bir şekilde ifade etmese de Türkçede fiilimsilerle kurulmuş bir birleşik cümleden bahsetmiyor. Fiilimsileri, basit cümleye zenginlik katan unsurlar olarak görüyor. Metin Karaörs ise Muharrem Ergin’den *sözümü bitirmeden hemen itiraz etme* ve *ben anlattıkça o heyecanlanıyordu* örneklerini aktardıktan sonra, Ergin’in bu tür cümleleri birleşik değil basit fiil cümlesi saydığını söyler ve şöyle devam eder. “Biz de Ergin’in görüşüne katılıyoruz. Birleşik cümleyi biri yardımcı, diğeri asıl iki cümlelerin birleşmiş şekli olarak değerlendiriyoruz. Birleşik cümlede iki ayrı yüklem olmalı, yardımcı hüküm, asıl hükmü, şarta bağlayıcı (şartlı cümle), açıklayıcı (ki’li birleşik cümle), destekleyici (iç içe birleşik cümle), işlevde olmalıdır.”⁵ Leyla Karahan’ın *yarım yargı* veya *yardımcı hüküm* kavramlarına itirazına karşın Karaörs, *yardımcı hükmün* varlığını kabul etmekte, ancak ona göre yardımcı hükmü veren cümlelerin fiilinin de çekimli olması gerekmektedir. Karaörs’e göre, fiilimsilerin bulunduğu grup cümlesi⁶ değil, birer kelime grubudur. Cümle olabilmeleri için çekimli fiile ve tam bir yargıya sahip olmaları gerekmektedir.⁷ Buna karşılık Tahsin Banguoğlu, çok önceden, içinde fiilimsi bulunan cümleleri “Türkçede en yaygın birleşik cümle şekli” olarak kabul ediyor ve fiilimsili yapıları *yarım yargılı içcümleler* olarak tanımlar. Banguoğlu, fiilimsili cümleyi, çekimli yüklem yer aldığı *başcümle* ile *yarım yargının* yer aldığı *içcümle*nin birleşiminden meydana gelmiş bir birleşik cümle olarak kabul eder. Ona göre, esas olan yarım yargının başcümleyi anlamca tamamlaması ve onunla bir bütün teşkil etmesidir.⁸ Nurettin

⁴ Muharrem Ergin (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi yay., İstanbul, s.404

⁵ Metin Karaörs (2005), *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*, Akçağ yay., Ankara, s. 118

⁶ *Cümlemsi* kavramını Jean Deny kullanmaktadır. Karaörs’e göre, Deny’de cümlemsi diyerek, bu oluşumların aslında cümle olmadıklarını söylemek istemiştir. Burada şunu ilave etmekte yarar vardır. Elbette, fiilimsiler tam çekimli fiil değildirler, bu nedenle tam bir yargı bildirmezler. Tam bir yargı bildirselerdi, zaten bağımsız birer cümle kurarlardı. Öznesi olan ve çekimli yükleme sahip olan her cümle bağımsız cümledir. Bu konuda problem zaten yoktur. Asıl sorun, fiilimsilerin bulunduğu kelime gruplarının üst cümle- nin bünyesine yerleşmeden önce bağımsız bir cümle olup olmadığıdır. Burada yine birleşik kavramından ne anlamak gerektiği sorusu ön plana çıkmaktadır. Jean Deny’nin bu konudaki görüşleri için bakz., J.Deny (1943), *Türk Dili Grameri*, İstanbul, 1943, s. 709

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakz., Metin Karaörs, age., s. 119

⁸ Tahsin Banguoğlu, (1986), *Türkçenin Grameri*, TDK 528, Ankara, s 562.

Demir ve Emine Yılmaz ise yapısına göre cümle konusunda farklı düşüncelerin dile getirildiğini belirttikten sonra, fiilimsili yapıları birleşik/bağımlı olarak kabul ettiklerini bildiriler. Onlara göre sıfat fiil ve zar fiil ekleri, bağımlı cümle kurmada görev alırlar, yani bu ekler vasıtasıyla bir alt/yan cümle, bir üst/temel cümleye bağlanır ve ortaya bağımlı bir cümle çıkar. “Bu cümleler, başka bir cümlelerin içerisinde onun bir ögesinin veya bir bölümünün tamlayıcıları olarak ortaya çıkarlar. Yapı bakımından olmasa bile işlev bakımından batı dillerindeki yan cümlelere benzerler.”⁹ Aşağıda değineceğimiz üzere bu farklı görüşler, taraftar toplayarak, değişik boyutlarda bu güne de taşınmıştır. Peki bu tartışma neden ve nasıl başlamıştır veya neden sonuçlandırılmamıştır?

Cümle konusunda *basitlik* ve *birleşiklik* kavramlarını tartışan Zikri Turan, muğlak olmakla birlikte şu tespiti yapar. “Cümlelerin yapısının ‘basit’ ve ‘birleşik’ yapı tasavvuruyla ilişkilendirilmesi, cümlelerin unsurlarını meydana getiren malzemelerin kendi iç yapılarıyla, cümlelerin bu malzemeyi kullanan yapısının birbirine karıştırılmasından doğmuştur.”¹⁰ Burada yapı¹¹ kavramı ile tam olarak neyin kast edildiği anlaşılmamakla birlikte, sanıyoruz Turan, cümlelerin bütünü ile parçalarının (öbek) ilişkisine ve cümleyi meydana getiren kelimelerin (veya öbek)bir biriyle ilişkisine ayrı ayrı bakılması gerektiğini vurguluyor. Turan’ın kast ettiği şey, bizim anladığımız gibi ise, karışıklığın nedeni konusunda, ona katıldığımızı, ama cümleyi başka ölçütlerle değerlendiren *basitlik* ve *birleşiklik* kavramına ihtiyaç duyduğumuzu burada vurgulamak isteriz. Daha önce Karahan ve Korkmaz tarafından da dillendirilen yabancı dil tesirine Turan da dikkat çeker. Yukarıdaki hükmü vermeden önce, Turan, basit ve birleşik kavramlarının ortaya çıkmasına, yabancı dillerin yapısına göre Türkçeyi ele alan araştırmacıların neden olduğu kanısına varıyor.¹²

⁹ Nurettin Demir ve Emine Yılmaz (2003), *Türkçe El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara, s. 213.

¹⁰ Zikri Turan (1999), “Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen ‘basit’ ve ‘birleşik’ kavramları üzerine”, *Türklük Bilim Araştırmaları*, Üç Bilek Matb., Sivas, s.309

¹¹ Yapı kavramı daha çok cümle ile ilgilidir. Kelime bağlamında yapı yerine *biçim* tercih edilmelidir. Biz bu çalışmada aşağıda tartışıldığı üzere yapı ile doğrudan cümleyi kast ediyoruz. Turan, *malzemelerin kendi iç yapıları* ile derken biçimi, *cümlelerin bu malzemeyi kullanan yapısının* derken, sanıyoruz cümleyi kast ediyor.

¹² Sanıyoruz burada yabancı dilden daha çok İngilizce kast ediliyor. Dillerin çok eskiden hangi yapıda olduğunu tam olarak bilemeyiz, ancak biliyoruz ki İngilizce yapısal olarak bir Germanik dil olmakla birlikte yan cümleyi bu gün Almanca’dan farklı oluşturur. Ayrıca İngilizce’de tıpkı Türkçede olduğu gibi Fiilimsili yapılar da vardır. *The running man* (koşan adam), *departed woman* (ölmüş kadın) gibi. Yapılan çalışmaların çoğu elbette İngilizce’yi merkeze alıyor ve dilbilimi de bugün İngilizce konuşanların hakimiyet alanında bulunuyor, fakat bu her şey batı dillerinin etrafında şekilleniyor anlamına gelmemeli-

Ona göre, basitlik ve birleşiklik yanlış bir ilişkilendirmedir ve bu da *usulü zorlama* olmaktadır. Yani, “dilin çeşitli unsurlarını, cümlede, belli düzen içinde, tek hükümde/yargıda birleştiren vahid kanun olan cümlelerin ‘yapı’sı ile ‘birleşik’ ve buna bağlı olarak ‘basit/yalın’ kavramları arasında, yanlış bir ilişki kurulmuştur.”¹³ Turan açıklamayı biraz daha belirgin hale getirmek için bir tespit daha yapıyor. Ona göre, “Bu durumda, birden fazla olduğu varsayımına dayanan cümlelerin yapısının sayısında ve bu sayının sınıflandırılmasındaki anlaşmazlıklar şöyle dursun, üzerinde yekvücut ittifak ettikleri tek bir ‘birleşik cümle’ örneği çeşidi bile tespit edilememiştir.”¹⁴ Cümlelerin basit ya da birleşik olamayacağını, birleşik cümle olmadığı-

dir. Bu bağlamda Kenan ve Comrie’nin dünya dillerinin fiilimsili yapıları üzerine yapmış oldukları çalışmanın ve Christian Lehmann’nın sıfat fiilli yapıların tipolojileri ile ilgili yaptığı çalışmaların görülmesi gereklidir. Örneğin Lehmann, dünya dillerinde beş çeşit sıfat fiilli yapı tespit etmiştir ve bunlardan biri de *Türk Tipi Sıfat fiilli yapılar*dır. Yani fiili isimleştirerek sığata dönüştüren ve nitelenen adı sıfat fiilin sağına yerleştiren dillerden birdir Türkçe. Türkçe ile birlikte, Korece, Japonca, Macarca, Moğolca, Baskça, Navahoca, Mandarince (Çin) gibi dilleri sayabiliriz. Türkçedeki fiilimsili yapıların birleşik sayılması konusunda elbette ilk işaret Batılılardan gelmiştir. Robert Underhill başta olmak üzere, önce Amerikalı ve Avrupalı bilim adamları bu cümlelerin birleşik olduğunu ileri sürmüşlerdir, bu doğrudur, ancak bunun böyle olması Türkçenin dünyada cümle temelinde iki cümleyi teke indiren nadir dillerden olduğu gerçeğini göz ardı etmemizi gerektirmemelidir. Bakz., Robert Underhill (1972), “Turkish Participles”, *Linguistic Inquiry*, V. III., ss. 87-99. Bu makale tarafımızdan çevrilmiştir. Bakz., Ferhat Karabulut (2005), “Türkçe Sıfat Fiiller”, *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, C.3,S.2, ss. 57-69. Türkçenin yabancı dillere göre incelendiği ile ilgili olarak, benzer görüşü daha önce Leyla Karahan, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*’nda dile getirerek Türkçe ile İngilizce’nin karıştırılmaması gerektiğini vurgulamış ve Türkçenin her yapısını İngilizce’ye bakarak açıklamaya çalışmanın yanlışlığını dile getirmişlerdi. Karahan, agm., s.40; Bu konuda Zeynep Korkmaz da aynı düşüncededir. O, şöyle der, “Bizde gramerler Tanzimat’tan sonra batı temelinde yazılmaya başladığı zaman bir taraftan Arap gramerinin kâğıtları uygulanmış, bir taraftan da Fransız dili gramerinin etkisiyle bizde zarf-fiille, sıfat-fiille yahut mastarla ilgili kelime grupları hep yan cümle olarak ele alınmıştır. Halbuki Türkçede böyle değildir. Türkçenin yapı ve işleyişi bakımından böyle gösterilmemesi lazımdır... Bizim gramerlerimiz bu türlü yabancı gramerleri örnek aldığı için yanlış değerlendirilmiştir. Bunun kaldırılması lazım.” Zeynep Korkmaz (1999), s. 135. Bu düşüncüyü Korkmaz *Türk Gramerinin Sorunları II* toplantısında Kemal Eraslan’ın “Türkçede sıfat-fiil ve zarf-fiil” konulu bildirisinin akabinde yaptığı değerlendirmede dile getirmiştir. Bakz., Zeynep Korkmaz (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK, Ankara.

¹³ Zikri Turan, agm., s. 308

¹⁴ Zikri Turan, agm., s.308. Bakış açılarından kaynaklanan ve sınıflandırmada fikir birliği yapamayan araştırmacılara dönük bu ifadesi ile Turan, bizce cümle konusunu basite indirmek ve “konunun bakış açısı tarafından yaratıldığı”, “fikirlere ekollerin oluştu-

na göre basit cümle demenin de bir anlam ifade etmediğini belirterek bu bahsi neticelendiren Turan, birleşik kavramı ile neyin kast edildiğini tam olarak aydınlığa kavuşturuyor. Birleşik demek ne demektir? Bu sorunun cevabını aşağıda vermeye çalışacağız.

Bizce asıl tartışma, bakış açılarından ve cümleyi anlamsal ve yapısal olarak incelerken uygulanan yöntem farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bakış açısından farklılıklar ve metod çeşitliliği, cümleyi yapısal sınıflamada içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Örneğin, fiilimsileri anlam yönünden mi, işlevi bakımından mı, yoksa yapı çerçevesinde mi irdeleyeceğiz, sorusunu, çalışmaya başlamadan önce etraflıca tartışmalıyız. Öncelikle, dünyada konuşulan en eski dillerden biri ve en önemlilerinden olduğu gerçeğinden hareket ederek, Türkçenin görünüşte kendisine benzemeyen başka dillerle yapısal benzerliğe sahip olabileceği ihtimalini kabul etmemiz gerekmektedir. Yani, bugün dünyada pek çok dil, yapısal olarak birbirinden çok farklı gözükse de aslında pek çok yönden benzerlik de gösterir. Bu nedenle, Türkçenin gramerini yazarken, benzer ve farklı özellikler taşıyan bazı dillerin mutlaka incelenmesi gerekmektedir.

Daha 17. yüzyılda, bazı düşünürler, dillerin dilbilgisel olarak bazı benzerlikler taşıyabileceği görüşünü dile getirmişlerdi. İnsan mantığındaki benzerliğe dikkat çeken *Port Royal Grameri*’cileri, insan mantığındaki bu benzerliğin dili de benzer yapması gerektiğine inanıyorlardı. Bu benzerliğin meydana getirdiği dil veya diller ortak bir yapıya sahip olmalı idiler. Bunun için dillerdeki ortak yönlerin tespit edilmesi gerekiyordu. Görünüşte (yüzeyde) farklı olan dillerin yapısal olarak (derinde) benzerlik taşıdığı ve bu dillerin tek bir kökten (yapıdan) doğduğu (ya da köke doğru gittiği) fikrini *Port Royal Grameri*’nin kurucusu olan Arnauld’dan sonra,¹⁵ en belirgin biçimde Chomsky dile getirmiştir. Onun 1957 yılında yazdığı *Sözdizimsel Yapılar* (Syntactic Structures) adlı çalışması ile ortaya koyduğu Üret-

ğu” ve nihayet “kendinsin de bir ekol meydana getirerek farklı bir yol çizdiği” gerçeğini göz ardı etmektedir.

¹⁵ *Genel ve Akılcı Gramer* adıyla bilinen bu anlayışın en önemli ismi Descartes geleneğinden gelen Arnauld’dur. Arnauld 1660 tarihli kitapta, bütün dünya dillerinin gramer açısından insan aklının mantık düzenine uyduğunu ileri sürer. Bu nedenle mantık kurallarına göre yazılacak bir gramer kitabı insanların kullandığı bütün dilleri tek bir gramer etrafında birleştirebilirdi. Dilden daha çok mantığı ön plana aldığı için bu anlayış o yıllarda fazla rağbet görmemiştir. Ancak bu gün dillerin ortak pek çok yöne sahip olduğu ve farklılığın dönüşümlerden kaynaklandığı ortaya çıkınca bu anlayışın hiç de yabana atılacak bir anlayış olmadığı anlaşılmıştır. Başka bir şekilde söylersek, Genel Dilbilimi çalışmalarının başlamasına Port Royal Gramer’nin de önemli etkisi olmuştur denebilir. Ayrıntılı bilgi için bakz., Özcan Başkan (2003), *Linguistik Metodu*, Multilingual Yay., İstanbul s. 43-44

ken-Dönüşümlü Dilbilgisi modeli, *ilkelerle* (principles) dilin mantığını çözmeyi büyük ölçüde başarmıştır denebilir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise bugün konuşulan her bir dilin, çok eskiden yapısal olarak farklı bir söz dizimine (syntax) ve şekil yapısına (morfology) sahip oluğu gerçeğidir. Yani, temeli bilinmeyen zamanda atılmış olan dilin (daha sonra dillerin), ilk yapısının nasıl olduğu tam olarak tespit edilemese de zaman içerisinde yapısal değişime uğrayarak farklılaştığı, bu farklılaşmanın yeni dillerin doğuşuna neden olduğu ve değişimin her an devam ettiği herkesin bildiği bir gerçektir. Bu değişim veya dönüşüm göz önüne alınmadan ne genel bir dil bilimi çalışması yapılabilir ne de tek tek dillerin gramerleri yazılabilir. Pek çok araştırmacının da kabul ettiği gibi, Türkçe de bu dönüşümler neticesinde değişerek bu güne gelmiştir ve bugünün Türkçesi elbette çok eski dönemlerin Türkçesinden yapısal olarak farklıdır. Buna daha önce bağımsız birer morfem (kelime) iken bağımlı morfemlere (eklere) dönüşen biçimbirimleri örnek gösterebiliriz.¹⁶

Buraya kadar bahis konusu yaptığımız dilin dönüşümü ile ilgili değerlendirmeye veya varsayım acaba neden önemlidir? Bu sorunun cevabı aslında bu çalışmanın da tezini oluşturmaktadır. Şöyle ki, fiilimsili yapıları oluşturan cümlesel unsurların, en eski Türk dilinde, müstakil birer cümle halinde iletişimde kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. Türk Dilinin zaman içerisinde gelişmesine veya değişmesine paralel olarak, basit yapılar birleşerek bütünleşmeye ve kaynaşmaya, sonuçta karmaşık yapılara dönüşmeye başlamıştır denebilir. Yani, bu gün tek bir üst (temel)

¹⁶ Orhun Abideleri'nde bağımsız morfem olan zamirlerin şahıs eklerine dönüştükleri herkesin malumudur. Örneğin, *sen öl-teçi sen* yapısı bugün *sen öl-ecek-sin* yapısına dönüşmüştür. Yine Orhun Abidelerinde çoğunlukla yer alan kısa ve basit cümlelerin zamanla uzun ve karmaşık hale geldiği bugün daha iyi gözlenmektedir. Bu da yaşı en az beş bin yıl öncesine giden Türk dilinin Orhun Türkçesi'nden önce farklı bir yapıya sahip olmasının muhtemel olduğunu gösterir. Ayrıca, bu gün konuşulan Türk lehçelerine baktığımızda, örneğin, sıfat fiilli yapıların farklı kullanıldıklarını da görürüz. Aslında Türk lehçelerindeki fiilimsili yapıların kullanım biçimlerine bakarak da bir sonuç çıkarabiliriz. Burada bir iki örnek vererek, bu konuyu başka bir çalışmada ele alacağımızı belirtmek isteriz. Kazak Türkçesi ve Tatar Türkçesinden örnekler verelim. *Men sen jazğan xatı oqudım* (Kazak). -ĞAn eki Kazak Türkçesinde aynı zamanda bir zaman ekidir. Dikkat edilirse cümlede iki tane yalın halde özne vardır *men* ve *sen*. *Sen*, Türkçede olduğu gibi -ın ilgi ekini almamıştır. Sıfat fiil eki -ğan da çekimli cümle kurabilmektedir. Şimdi de Tatar Türkçesinden şu örneklerle bakalım: *uqıgan kitab-ım/min oqıgan kitab; uqıgan mektebim/ min oqıgan mekteb*. Türkçede bu yapılar *ben-im okuduğum kitap* (*ben okuduk-um kitap* değil) şeklinde kullanılır. Cümlede özne her zaman yalın haldedir kuralına baktarsak Kazak ve Tatar Türkçelerinde sıfat fiilli yapıların ne kadar farklı olduğunu görürüz. Özne ve çekim bu iki lehçede daha açık gözükmektedir. Benzer yapılar Göktürkçe' de vardır.

cümlelerin yönetim alanında bir çekimli fiille ifade ettiğimiz iki farklı yapı (fiilimsili yapı), çok önceleri ayrı ayrı basit cümleler ve yönetim alanları içerisinde iletişimde kullanılmış olmalıdır. Bu hipotezden hareketle, bu çalışmada, dilin mantığını daha çok *dönüşüm ilkeleri* ışığında ele alacağız. Başlangıçta basit yapılardan oluşan bir dil olan Türkçenin, fiilimsiler yardımıyla birden fazla cümleyi birleştirerek ve kaynaştırarak tek ve bütün bir yapı oluşturduğu tezini ileri sürecek ve fiilimsili yapıların basit cümleler olduğu tezine bir antitez geliştireceğiz.

Görüş ve Değerlendirmeler

Yukarıda bazı araştırmacıların basit ve birleşik cümle konusunda dile getirdikleri görüşlere yer verdik. Türkçe cümle yapıları konusunda hipotez geliştiren bütün araştırmacıları burada ayrı ayrı tartışma imkanımız yoktur. Bu nedenle yukarıda iki karşıt görüş olarak sunduğumuz hipotezleri, aşağıda adlarını sayacağımız bilim adamları da az çok benzer şekilde tartışmışlardır. Bunlardan bazılarının yeri geldikçe değineceğiz. Öncelikle içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri *birleşik* sayan isimlere bir bakalım. Bunlar, Jean Deny, Tahsin Banguoğlu, Kaya Bilgegil, T. Nejat Gencan, Haydar Ediskun, Vecihe Hatipoğlu, Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, Robert Underhill, Goefry Haig, Lars Johanson, Clause Schönig, Eva Csató, Doğan Aksan, Nadir Engin Uzun, Fatma Erkman Akerson, Şeyda Özil, Sumru Özsoy, Jorge Hankamer and Laura Knecht, Müşerref Dede, Edvard Keenan, Bernard Comrie, Christian Lehmann, gibi önemli isimlerdir. Bunlardan bazıları yapmış oldukları çalışmalarda bizzat Türkçenin cümle yapıları üzerinde fikir beyan ederken, bazıları da Türkçenin gramerini ve cümle yapılarını (tipolojilerini) incelerken tartışmaya bile gerek kalmadan fiilimsili yapıları birleşik olarak kabul ederler. Örneğin, Hankamer ve Knecht, Keenan, Comrie, Lehmann, Johanson, Underhill, Csató ve Haig bunlardandır. Bu arada, Nadir Engin Uzun ve Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Özil'i ayrıca zikretmeliyiz. Nadir Engin Uzun, Chomsky'nin *Evrensel Dilbilgisi* kuramını Türkçeye uyarlarlarken fiilimsili yapıları doğrudan birleşik cümle grubunda değerlendirir. *Evrensel Dilbilgis*'inin derin yapı ve yüzey yapı ilkesini Türkçeye de uygulayan Uzun, elbette fiilimsili yapıların en az iki basit ve çekimli yapıdan oluştuğunu kabul etmektedir.¹⁷ Benzer şekilde, Türkçenin sıfat fiilli yapıları üzerinde monografik bir çalışma yapan Akerson ve Özil de tartışmasız fiilimsili yapıları yan tümce olarak ele alırlar. *Yan Tümce, Yan Tümcelerin Biçimsel özellikleri, Yan tümcelerin Dış Sözdizimsel Özellikleri ve Yan Tümcelerin iç Sözdizimsel Özellikleri* başlıkları altında birleşik cümleyi oluşturan yan cümleler üzerinde ay-

¹⁷ *Evrensel Dilbilgisi Kuramı* ve bu kuramın Türkçeye uygulanması hakkında ayrıntılı bilgi için bakz., Nadir Engin Uzun (2000), *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe, Multilingual yay.*, İstanbul, ss. 396

rıntılı bir değerlendirme yaparlar. Bu araştırmacılar, başta Leyla Karahan olmak üzere diğer araştırmacıların, yarım yargı ya da yan yargı yoktur düşüncesinin karşısında, yan tümcenin bir önerme taşıdığını ve her bir fiilimsinin bir önerme içerdiğini vurgularlar. Akerson ve Özil “Ayşe [senin geleceğin]-i biliyor cümlesini verdikten sonra şöyle devam ederler, “Bu tümcede iki önerme görürüz. Bunlardan biri bir yan tümce, öbürü ise bir temel tümce biçiminde karşımıza çıkıyor. Temel tümce bir özne, bir -i tümleci ve bir yüklemden oluşuyor. -i tümleci bir yan tümce olarak gerçekleşiyor.”¹⁸

Fiilimsili yapıları basit kabul eden önemli Türkologlar da şunlardır: Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Zeynep Korkmaz, A.Bican Ercilasun, Metin Karaörs, Kemal Eraslan, Hamza Zülfikar, Alaaddin Memmedov, Mehmet Gece, Hülya Savran, Zikri Turan, v.d.¹⁹ Fiilimsili yapıları basit olarak kabul eden araştırmacılara göre yargı ve yargıyı belirleyen çekim en belirleyici unsurdur ve bir cümlede yargı sayısına göre cümle vardır. Buna göre içerisinde kaç tane fiilimsi olursa olsun, tek bir çekimli fiili olan cümle basittir. Cümlelerin sahip olduğu kelime ve öbek sayısı, fiilimsi sayısı ve çeşitleri hiçbir şekilde bu cümlelerin basitliğini değiştirmez. Önemli olan yargıdır ve yargı “vurgu veya ekle sağlanan bir bitmişlik ifadesidir”²⁰ ve bir bakıma çekimli fiille eşdeğerdir. Bu anlayışı paylaşanlara göre, cümle salt bir hüküm grubudur. “Cümle bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eylem veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisidir. Tek başı-

na bir yargı, bir cümledir. Cümle hüküm ifade etmeye yarar.”²¹ Bu görüşe göre, örneğin, sıfat fiilli cümlelerde, *niteleyen tek bir ad* (asıl unsur) söz konusu olduğundan ve ad da mutlak surette *tek bir varlığı* karşıladığından, adı niteleyen sıfatın veya sıfat fiilin sahip olduğu kelime sayısı ve cümledeki sıfat fiil sayısı önemli değildir. Hepsi birlikte bir cümle değil bir grup oluştururlar. Karaörs bunu şöyle ifade eder, “Fiil isimleri, sıfat-fiil ve zarf-fiiller çekimli fiil olmayıp kip anlatımı taşımadıklarından bir cümle değil, ancak kelime grubu kurabilmektedir. Bu gruplar cümlede asıl yargıya, hükme bir cümle unsuru olarak yardım eden kelime grubu durumundadırlar.”²² Sıfat fiili ve onu niteleyen diğer unsurları tek bir kelime veya öbek sayarsak elbette bu anlayış doğru olur. Ancak, bu noktada cevaplanması gereken bazı soruların burada sorulması gerekmektedir. Sıfat fiilin içinde bulunduğu öbek yapılar acaba nasıl bir yönetim alanına sahiptir? Ad öbekleri tarafından boşaltılmış alanlar ve birbiri ile bağlanan unsurlar var mıdır? Özellikle üst fiilin(asıl yüklem) yönetim alanı ve bu alanda oluşan *engel* (barrier) söz konusu mudur veya basitlik ve birleşiklik bağlamında, *engel* (barrier) ile ilgili bir tartışma yapılmış mıdır? Böylesine cevaplanmaya muhtaç sorular sorulduğunda ve fiilimsili kullanımların birer kelime değil de *yapı* olduğu gerçeği göz ardı edilmeden incelendiği zaman, durumun hiç de basit olmadığı ortaya çıkacaktır. *Yönetim alanı*²³ ve *engel*²⁴

²¹ Leyla Karahan, (2004), “Türkçede Birleşik Cümle...”, s. 37.

²² Metin Karaörs, age., s. 126

²³ *Yönetim Alanı* bir yönetici ve ona bağlı olan yönetilenlerin oluşturduğu sınırlı bir alanı ifade eder. Yani yönetim alanı, başta özne olmak üzere, yüklem tarafından hal eki ve diğer eklerle yüklenmiş kelime veya öbeklerin oluşturduğu ve dışarıdan müdahale kabul etmeyen bir cümlesel alandır, bir yapıdır.

²⁴ *Engel* (barrier) yönetim ve bağlama ilkeleri ışığında önem kazanan bir kavramdır. Bir cümlede herhangi bir kelime, *engel* olabileceği gibi, çekim öbekleri de engel görevi yapabilirler. Engelden kasıt genel olarak şudur. Bir yönetim alanında herhangi bir yönetici her zaman altında bulunan bir üyeyi yönetemez, bunun nedeni de araya giren engeldir. *Engel*, üyeleri ile birlikte bir *ada* oluşturur, tıpkı bir duvar gibi üyesini dış etkilerden koruma görevi yapar. Türkçede *izinsiz inşaata girmek yasaktır* gibi bir cümlelerin anlam kaymasına (*bozukluğuna* değil) uğraması, aslında bu engel nedeniyledir, yoksa burada dil bilgisi kuralları bakımından yanlış bir kullanım söz konusu değildir. Şöyle ki, Türkçede sıfat veya zarf görevini kullanıldığı yere göre üstüne alan *izinsiz* kelimesi, bu cümlede aslında yüklemi nitelemek istemektedir, ancak yüklemden önce gelen *ad öbeği* (inşaat), *izinsiz* kelimesi ile *girmek* kelimesi arasında bir engel oluşturur. Bu nedenle izinsiz kelimesi kendisine en yakın kelimeyi nitelemek zorunda kalır. *İzinsiz* kelimesi, *İnşaat*, kelimesini atlayarak *girmek* kelimesine ulaşamadığı için de bu cümlede anlam farklılığı oluşuyor. Kısacası, burada inşaat ad öbeği izinsiz ile girmek arasına girmiş bir engeli ifade etmektedir demek istiyoruz. Yönetim alanı ve engel konusunda ayrıntılı bilgi için bakz., Haegeman (1999), age. ve Uzun (2000), age.

¹⁸ Fatma Erkman Akerson ve Şeyda Özil (1998), *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Simurg yay., İstanbul, s. 59. Yan tümce konusunda daha geniş bilgi için ayrıca bakz., Akerson ve Özil age., ss. 59-63

¹⁹ Bu araştırmacılar, A.Bican Ercilasun, Zeynep Korkmaz, Hamza Zülfikar ve Kemal Eraslan, Leyla Karahan’ın 1993 yılında sunduğu “Türkçede Birleşik Cümle Problemi” adlı bildirisinin tartışma kısmında Karahan’ı destekleyerek, aynı düşüncüyü paylaştıklarını, fiilimsili cümlelerin basit sayılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bakz., Karahan, (2004), ss. 39-42. Mehmet Gece (1999) ve Hülya Savran (1999) yazdıkları makalelerde Muharrem Ergin’in başlattığı fiilimsili yapıların basit sayılması gerektiği fikrini değişik boyutları ile tartışmakta ve basit sayılması yönünde fikir beyan etmektedirler. Savran, “Yapısında sıfat fiil, zarf fiil ve mastarların bulunduğu cümleler basit cümlelerdir. Bu kuruluşların yan cümle sayılıp birleşik cümle kurabilmeleri, tam bir yargı taşıma esaslarına dayalıdır. Girişik birleşik cümle türünü kabul eden araştırmacıların da kabul ettiği gibi bu kuruluşlar tam bir yargı taşımamaktadırlar. Yine onların deyimi ile bu kuruluşların, yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları, onları bir cümle konumuna getirmez”, der. Ayrıntı için bakz., Hülya Savran (1999), “Birleşik Cümle Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, TDK, sayı 568, s. 329

²⁰ Leyla Karahan (2000), “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”, *Türk Dili*, S. 583, s. 17.

konusunu aşağıda sık sık söz konusu edeceğiz, ancak yukarıdaki sorulara cevap olması için şimdilik aşağıdaki örneği vererek kısa bir giriş yapmakta yarar vardır.

Örneğin, *evde oturan çocuk kitap okuyor* gibi bir cümlede *oku-* ile biten üst cümlelerin (temel cümle) yöneticisi olan *oku-yor* çekimli fiili, hiçbir şekilde *evde* ad öbeğini yönetmez/yönetemez. Böyle bir cümlede *oku-* fiilinin, *ev* ad öbeğine *-de* bulunma hal eki yüklediği/yükleyemediği geleneksel dilbilgisi çalışmalarında görülmüyor, görüle de herhangi bir izah getirilmiyor. Bir üst fiil olmakla birlikte *oku-* fiili bütün cümleyi yönetirken, nasıl oluyor da kendinden aşağıda (önde) bir ad öbeği olan *ev-* kelimesine *-de* bulunma hal ekini yükleme görevini, çekimli olmadığı düşünülen *otur-an* sıfat fiiline bırakıyor? Yoksa *otur-* sıfat fiili bu cümlede ikinci bir yönetici midir? Başka bir deyişle *otur-an* sıfat fiili ile biten ve onun altında (önünde) bulunan unsurlar başka bir yapının dönüşmüş hali midir?²⁵ Bu sorulara çalışmamız boyunca değişik şekillerde cevap vermeye çalışacağız, ama mutlak surette göz önünde bulundurulması gereken nokta *derin yapı* veya *dönüşümler* sonucunda oluşan *yüzey yapı* gerçeğidir.²⁶ Yüzey yapıyı izah etmede derin yapı ihmal edilemez, derin yapı ihmal edilirse Türkçenin cevap bekleyen pek çok problemi çözülemez. Bugün Türkçenin gramerinin yazılmasında yapılan tartışmaların bir kısır döngü içerisinde devam etmesinin nedeni, dillerin iki düzlemde oluştuğu ve dilin bütün kurallarının işlediği derin yapının var ve önemli olduğu gerçeğinin bilinmemesi veya ihmal edilmesidir. Kemal Eraslan'ın şekil yanında fonksiyonun mutlaka dikkate alınması gerektiğini beyan etmesi ile ilgili olarak, derin yapının önemine dikkat çeken Kerime Üstünova şöyle der, "Sözcükler için geçerli olan bu mantık cümle için de geçerlidir. Zaten cümlelerin oluşumunu sözcüğün oluşumundan hareketle açıklamıyor muyuz? Yüzey yapı cümlelerin biçimsel yanını, derin yapı ise anlamsal yanını gösterdiğine göre cümle çözümlemeleri derin yapıdan ayrı düşünülmemelidir. Çünkü her iki yapı birbirinden ayrılmayan, birbirini tamamlayan bir bütündür."²⁷

²⁵ Dikkat edilirse *evde* ismine *-de* bulunma hal eki *otur-* fiilinin emri ile geliyor, *oku-* fiilinin bu hal ekini getirilmesi ile hiçbir şekilde bağlantısı yoktur. Kendisi sıfat fiil olan bir kelime nasıl oluyor da hal eki yükleyebiliyor? Asıl cevap verilmesi gereken soru budur. Madem sıfat fiil isim veya sıfat gibi algılanmalıdır, o halde bir isim veya sıfatın hal ekini nasıl yükleyebildiği de izah edilmelidir. Bunu başka bir örnekle daha da açabiliriz. Örneğin, *sana verdiğim parayı nereye harcadın?* Cümlesinde *san-a* zamirine *-a/-e* yönelme hal ekini hangi unsur yüklemektedir?

²⁶ "Derin yapı cümlede yer alan mantıksal yapı, soyut yapıdır. Yüzey yapı ise derin yapıda var olan anlamların açıklanmış biçimi, sözcüklere dökülmüş biçimdir, somut yapıdır." Kerime Üstünova (1999), "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey yapı Derin yapı İlişkisi", *Türk Dili*, s. 563, s. 399.

²⁷ Kerime Üstünova (1999), *agm.*, s.398.

Yönetim Alanı, Yargı ve Cümle İlişkisi

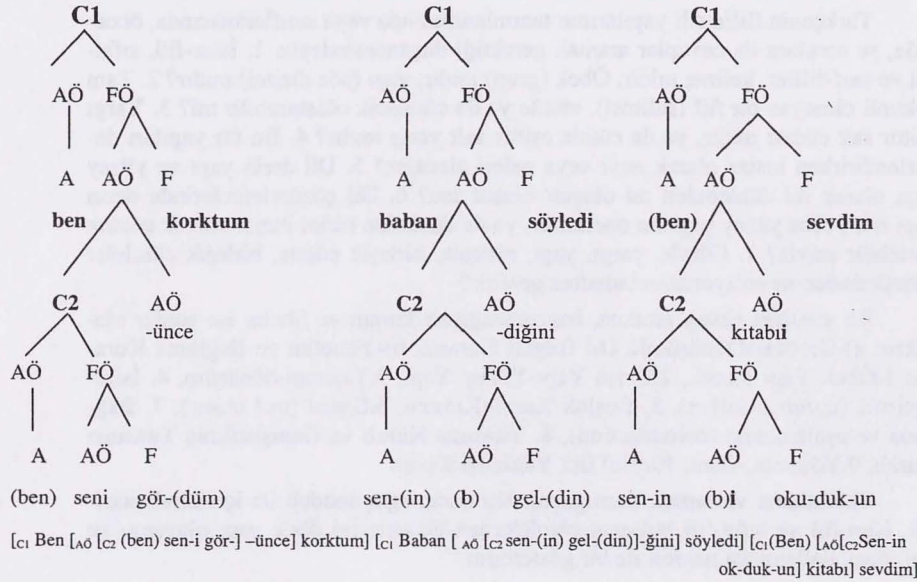
Türkçenin fiilimsili yapılarının tanımlanmasında veya sınıflanmasında, öncelikle, şu sorulara da cevaplar aramak gerektiği düşüncesindeyiz. 1. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller, kelime midir, Öbek (grup) midir, yapı (söz dizimi) midir? 2. Tam çekimli olmayan bir fiil (fiilimsi), cümle ya da cümlecik oluşturabilir mi? 3. Yargı eşittir salt cümle midir, ya da cümle eşittir salt yargı mıdır? 4. Bu tür yapıları değerlendirirken kıstas olarak neyi veya neleri alacağız? 5. Dil derin yapı ve yüzey yapı olarak iki düzlemde mi oluşur/ oluşur mu? 6. Dil çözümlemelerinde derin yapı mı, yoksa yüzey yapı mı önemlidir, ya da ikisinden birini ihmal ederek çözüm üretebilir miyiz? 7. Cümle, yargı, yapı, birleşik, birleşik cümle, birleşik cümleler terimlerinden ne anlıyoruz/anlamamız gerekir?

Bu sorulara cevap ararken, başvuracağımız kuram ve ilkeler ise şunlar olacaktır: a)-Üretken-Dönüşümlü Dil Bilgisi Kuramı; b)-Yönetim ve Bağlama Kuramı: 1.Öbek Yapı Kuralı, 2.Derin Yapı-Yüzey Yapı, 3.Taşınım-dönüşüm, 4. İsimleştirme (nominalisation), 5. Boşluk Kuralı/Kuramı, 6.Başad (asıl unsur), 7. Bağlama ve eşdizinleme (coindexation), 8. Yansıma Kuralı ve Genişletilmiş Yansıma Kuralı, 9.Yönetim Alanı, 10. Hal Eki Yükleme Kuralı

Tanımlama ve tartışmalara geçmeden önce, ağaç modeli ile içerisinde zarf-fiil, isim-fiil ve sıfat-fiil bulunan cümlelerden üç tanesini öbek yapı oluşumu ve ikili öbek dallanması modeli ile bir göstereyim.²⁸

²⁸ Dikkat: Her ikili öbek dallanması bir öbek yapıyı gösterir. Her alt öbek yapı, bir üst öbek yapıya ikili dallanma ile bağlanır ve en üstte cümle öbeğini (Çekim öbeğini/cümleyi) oluşturur. Fazla ayrıntıya inmeden en basit şekliyle zarf-fiil, isim-fiil ve sıfat-fiil cümle yapılarını şöyle şemalandırırız. Taban elemanlar (terminal nodes), yani en aşağıda bulunan sözlüksel elemanlar, tek dallanma ile bir üst öbeğe bağlanır. Taban elemanının üst budağı cümleye (çekim öbeği) ulaşıncaya kadar ikili dallanmayla yükselmeye devam eder.

[_C Ben seni görünce korktum]²⁹ [_C Baban senin geldiğini söyledi] [_C (Ben) Senin okuduğun kitabı sevdim].³⁰

²⁹ C1 ve C2 yapı içerisindeki cümle sayısını gösterir. Buna göre C1 üst/temel cümleyi, C2 ise alt/yan cümleyi işaretler. Bu örneklerden görüldüğü üzere fiilimsili bir yapı en az iki cümleden oluşmaktadır.

³⁰ Bazı ad öbeklerinin yanına yazdığımız küçük i harfi *eşdizinleme*'yi (coindexation) işaretler. Yani, i harfi yanına geldiği isimlerin aynı varlık olduğunu, taşınma sonucunda bir biri ile bağ kurduğunu işaretlemek için kullanılır. Bu harf bazen bir boşluk ile bir ad öbeğini de bağlar. Yukarıdaki ağaç modelinde böyle bir durum vardır. Boşluğun baş harfi olan (b), ile kitabı kelimesi aynı varlığı işaretlediği için eşdizinleme ile ikisinin yanına da i harfini koyduk. Aşağıdaki örneklerde bu bağdan (veya zincirden) bahsedeceğiz. Ancak biraz daha açık olması için bir örnek ile bu durumu izah edelim. Örneğin, *Hasan; eve gelince onu; bir telaş sarar* cümlesinde, *Hasan* ve *onu* kelimeleri aynı varlığı işaretlediği için ikisine de i harfi dizinlemesi yaptık. Böylece bir eşdizinleme gerçekleştirmiş olduk. Farzedelim, *Hasan* ile *onu* farklı iki varlığı işaretliyor, bu durumda dizinleme şöyle olur. *Hasan; eve gelince onu; bir telaş sarar*. Bu cümlede *eve* gelen *Hasan* ise *telaşa* kapılan da örneğin onun kiracısıdır. Bu nedenle *Hasan*'ı i ile işaretlerken *onu* zamirini j ile işaretledik. Farklılığı göstermek istediğimizde i'den başka k, j, h gibi değişik harfler seçeriz.

Şimdi yukarıda söz konusu ettiğimiz bazı kavram ve görüşler üzerinde kısa bir değerlendirme yapabiliriz. Üzerinde durmamız gereken en önemli hususlardan biri cümlelerin ne olduğudur. Bugüne kadar tanımı en çok yapılan gramer konularından biri de cümledir, ancak yine de herkesin fikir birliği yaptığı bir tanım henüz ortaya konmamıştır. Cümlelerin tanımındaki farklılıklar ya metodolojik farklılıklardan ya da cümleyi yapısal ve anlamsal boyutlarda ele almadan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de cümle tanımları daha çok morfolojik yapıdan hareketle ortaya konan anlamsal tanımlardan oluşmaktadır. Yani, cümle çekimli bir fiili olan (morfolojik), bir duygu, düşünce, haber v.s. bildiren ve yargı bildiren söz dizimidir. Bu bağlamda, bir çekimli fiil ve o fiilin bildirdiği bitimli bilgi yargıyı oluşturduğu için, pek çok araştırmacı tarafından cümle ile yargı eşdeğerde kabul edilmiştir. Yargı ile cümlelerin eşdeğer kabul edilmesi ön kabulü nedeniyle, araştırmacılar haklı olarak cümledeki çekimli fiil sayısı ile cümle sayısını paralel saymışlardır. Ancak, cümlelerin tanımı ve kapsam alanı acaba Ergin ve Karahan tarafından yapıldığı ve pek çok kişi tarafından kabul edildiği gibi midir? Yargı ile cümle mutlak bir ilişki içerisinde midir? Tahsin Banguoğlu'nun yarım yargı olarak adlandırdığı ve yarım yargının cümle oluşturabileceği düşüncesine karşı, Leyla Karahan ve bazı araştırmacıların yarım yargı olmaz fikri nasıl değerlendirilecektir? Yukarıda Karahan'ın cümle ve yargı ile ilgili değerlendirmesini kısmen vermiştik. Devamla Karahan, Türkiye'deki bütün cümle tanımlarının yargı temeline dayandığını belirttiikten sonra kısa kısa bu tanımlara yer verir. Gerçekten de Türkiye'de yapılan tanımların çoğu yargı veya hüküm etrafında gelişir. Gözden kaçırılan ise yargının tam bir tanımının yapılmamış veya yapılamamış olmasıdır. Bizce Ergin'in yargı anlayışı ile Banguoğlu'nun yargı anlayışı aynı değildir. Nitekim Banguoğlu yarım yargı olabileceğini kabul ederek, yargıya başka bir anlam yüklemektedir. Karahan ve diğer basit cümle taraftarları yarım yargıyı kabul etmezler.³¹ Yargı veya hüküm kavramı sözlüklerde daha çok hukuk terimi olarak tanımlanır. Hepsinde söz konusu olan ise yargı ile bitmişliğin ifade ediliyor olmasıdır. TDK Türkçe Sözlük'te yargı için "Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme vb yollara başvurarak kişi, durum veya nesnelerin eleştireci bir biçimde değerlendirilmesi, hüküm."tanımı yapılmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında *cümle yargı bildirir demek mutlak doğruluğu ifade ederken, dilde yargı sadece cümle söz konusu olunca ortaya çıkar demek o derece yanlış olur*. Bugüne kadar yapılan cümle tanımlarının hakkını teslim ederek biz de bir cümle tanımı yapabiliriz. Yönetim ve Bağlama Kuramı'nın ilkeleri ışığında baktığımız zaman, *cümleyi öncelikle bir yönetim alanı olarak tanımlamamız gerekir*. Bütün tanımlar bir yana, cümle yöneticiler ve yönetilenlerden oluşan başlangıcı ve bitimi olan bir alanı işaretler. Bu bağlamda baktığımız zaman pek çok dilde olduğu gibi Türkçede de yöneticiler sözlüksel olarak fiil ve edatlar, biçimsel olarak iyelik ekleri

³¹ Leyla Karahan (2000), agm., s. 17

ve çekimdir (zaman, şahıs ve kipler). Buna göre cümleyi şu şekilde tanımlayabiliriz.

Yapısal olarak: Cümle en az iki asıl unsurdan (özne ve yüklem) oluşan bir yönetim alanıdır. Yansıma ilkelerinin eksiksiz uygulandığı, çekim öbeği veya fiil tarafından yönetilen, öbek yapıların hiyerarşisinden oluşmuş dilin bitimli en üst gramatik yapısıdır. İçerisinde kelimeler, öbekler veya yan (alt) cümleler yer alır. Kelime, öbek ve yan cümleler bir araya gelerek en anlamsal birimi oluşturur.

Semantik olarak: Bir durumu veya bir önermeyi eksiksiz ifade etme yeteneğine sahip dilin anlamlı en büyük söz dizimsel birimidir

Şimdi de yargı kavramından bizim anladığımız nedir bir bakalım. Acaba yargı veya hüküm gerçekten tanımlandığı gibi midir? Yargı kavramına yüklenen görevler sanıldığı veya kabul edildiği/sınırlandığı gibi midir? Bizce cümle tanımında olduğu gibi yargı kavramı da tartışmaya açık bir konudur. Bazı araştırmacılar tarafından kabul edilen yargı tanımı bizce eksik veya sınırlı tanımlardır. Eğer cümleyi veya dilin herhangi biri birimini yargı kavramı ile izah edeceksek, bu kavramı daha kapsamlı ve anlaşılır hale getirmeliyiz. Sonuçta cümle ve yargı tanımlandıktan sonra bu iki kavramın kurdukları ilişki açısından bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekir. Şimdi de cümle yargı ilişkisine bir bakalım.

Kurallı ve eksiksiz üretilmiş her cümle mutlak bir yargı içerir. Yargısız cümle olmaz, ama cümle eşittir yargı demek, yargıya yüklediğiniz anlamları daraltmak olur. O halde yargı nedir? Bizce, yargı, en genel anlamıyla bir konu, olay, eylem veya varlık ile ilgili dili kullananlar arasında kodlanmış mutlak anlaşmayı sağlayan bilgi veya tespiti içerir. Gizli kodlanmış bilgi ve tespit içeren her unsur, her kelime ve öbek, yargı da içerir. Anlamı olan her kelime ve öbek (kelime grubu) derecesi farklı olmakla birlikte bir yargıya bağlıdır. Örneğin, yeşil bir sıfattır, ama aynı zamanda bir renk hakkında verilmiş bir hükmü de ifade eder. Yeşil araba öbek yapısı da benzer şekilde araba hakkında verilmiş bir hükmü veya bilgiyi içerir. Herhangi bir arabayı diğer arabalar içerisinden ayırarak yeşil sıfatı yardımıyla sınırlandırmış oluruz. O araba artık örneğin kırmızı değildir. Yaptığı aykırı işlerden dolayı birine takılmış olan deli sıfatı o kimse hakkında verilmiş bir hükmü/yargıyı ifade eder. O kişi deli olmayabilir, ama halkın ona verdiği bir hüküm vardır, o da

onun deli olduğu yönündedir. Kuşkusuz yargının en kuvvetli ortaya çıktığı alan, yönetim alanıdır, yani çekim öbeğidir, cümledir.³²

Sonuç olarak, konumuzla bağlantılı olarak, bir dilde mutlak yargı çekimle ortaya çıkar, fiilimsiler yargı taşımaz demek, işi baştan pazarlıksız hale getirmek anlamına gelebilir. Gerçekte, fiilimsili yapılar da yargı bildirmekte, önerme yapmaktadır. Ancak yüzey yapıda (kullanım anında/düzleminde) tam bir çekim öbeği oluşturmadığı için fiilimsi, çekimli yüklemle göre biraz zayıf kalmaktadır. Yine de bazı sıfat fiiller zaman, şahıs ve çatı özelliği taşıyabilmektedir. Örneğin, görmüş geçirmiş adam, tanıdığımız adam, bakar kör, yazılmış kitap, gelince gördüm, bakarak gitti gibi kullanımlarda zaman ve/veya şahıs biçimbirimleri varlıklarını devam ettirmektedirler. Eğer bir fiilimsi, yüzde yüz isim haline döneysdi, yöneticilik vasfını tümünden kaybederdi. Örneğin, yolda yürüten adam yapısında yürü- fiili geçişsiz bir içyapıya sahip olduğu için, yönetimi altındaki ad öbeklerine bulunma veya yönelme hal ekini yükleyebilir. Bu durumda adam nerde yürüyor sorusuna verilecek cevap yol-da olacaktır. Yani yürü-yen sıfat fiili bu yapıda yol- ad öbeğine -da bulunma hal ekini yüklemek yeteneğini henüz kaybetmemiştir. Fiilimsili yapıları birleşik saymamakla birlikte, sıfat-fiilin zaman ve şahıs özelliği taşıdığını bu nedenle diğer sıfatlardan ayrılması gerektiğini belirten A.B.Ercilasun, aslında fiilimsilerin çekim özelliğini tam olarak kaybetmeden yöneticiliğe devam ettiğini belirtmiş olmaktadır. Ercilasun'un sıfat fiiller diğer sıfatlardan farklıdır tespiti, Karahan, Korkmaz ve Eraslan gibi araştırmacıların (kendisi de dahil) ısınan hava ile sıcak hava örneklerindeki ısınan ve sıcak kelimelerinin yerini rahatlıkla değiştirebiliriz ve bunda bir sakınca yoktur tespitine de kısmen tezat oluşturmaktadır. Sıfat-fiil ile sıfat farklı özelliğe sahipse o zaman, yer değiştirmeleri de hem anlamsal hem de yapısal olarak doğru olmayacaktır. Ercilasun şöyle der, "Sıfat-fiil zamana bağlıdır. Bu da onu zarf-fiil ekinde ayırıyor. Zarf-fiil ekindeki -ınca/-ince'yi karıştırmayalım. Oradaki zaman ifadesi başka. Zamana bağlı olmaktan kastımız hareket ifadesi taşıyoruz sıfat-fiil. Bu da onu diğer sıfatlardan ayırıyor."³³

³² En başta, ön şart olarak, yargı cümle ile eşdeğerdedir der ve tanımlamamızı bu bağlamda yaparsak, elbette ondan sonra yapılacak olan yorumlar veya itirazlar engellenmiş olacaktır. Örneğin, içecekler hakkında konuşma yapan birisi sözlerinin en başında, içerken zevk aldığım her şey faydalıdır, gibi bir ön şart/hüküm dile getirirse, ondan sonra sigara sağlığa zararlıdır tezi en azından o kimse için anlamsız hale gelecektir, zira başta verilen yargı sonucu, zevk ile fayda eşdeğer hale gelmiştir, tartışmanın önü kapanmıştır. Bizce yargı eşittir cümledir ön kabulü de böyle bir durumu ifade eder. Başta cümleyi yargı ile eşdeğer tutarsak, bundan sonra verilecek örneklerin ne olduğu, tartışmanın nasıl geliştiği önemsiz hale gelecektir.

³³ A.B. Ercilasun (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*'de K.Eraslan'ın tebliğini yorumlar-ken, TDK, Ankara, s. 141

Yukarıda, cümlelerin bir yönetim alanı olduğunu söylemiştik. Şimdi bu tanımdan hareketle fiilimsili yapılara bir bakalım. Öncelikle baştan beri kullandığımız önemli bir kavram olan yapı üzerinde biraz durmalıyız. Türkiye’de bazı araştırmacılar yapı kavramı ile daha çok kelimelerin biçimini kast etmişlerdir. Nitekim dünya dillerinin sınıflandırılmasında da yapısına göre diller kavramı kullanılır ve yapıdan kastedilenin kelime biçimi olduğu verilen örneklerden anlaşılır. Özellikle Saussure’le başlayan ve Bloomfield ve Chomsky ile devam eden modern dilbiliminde ise yapı ile kastedilen cümledir. Biz de burada yapıdan bahsederken cümleden bahsetmiş olmaktadır. Yapı ile cümle kastedildiğine göre, sorulması gereken önemli bir soru daha ortaya çıkmaktadır. Bir *başadın* (asıl unsur/nitelene öge) nitelenmesi ile ortaya çıkmış olan bir sıfat fiilli oluşum, bir yapı mıdır, yoksa bir öbek veya kelime midir? Türkiye’de sıfat fiil veya fiilimsi dendiğinde ilk akla gelen biçimbirimdir (kelimenin morfolojisi), bu nedenle dikkatler daha çok bizzat fiilimsinin üzerinde yoğunlaşır ve araştırmacı, fiilimsi de dahil fiilimsiyi bütünleyen cümle unsurlarını tek bir kategoride değerlendirir. Yani fiilimsiden önce gelen unsurlar tek bir kelimeymi gibi değerlendirilir. Bu nedenle yukarıda da değindiğimiz gibi, fiilimsinin de bir yönetim alanı olduğu düşüncesi hiçbir zaman söz konusu edilmez. Bu bağlamda yapıyı da sorgulamamız gerekmektedir. O halde yapı nedir?

Bu soruya cevap vermek için çalışmamızda kullandığımız bakış açısını, Chomsky’nin *Üretken-Dönüşümlü Dil Bilgisi Kuramı* ve *Yönetim ve Bağlama Kuramı* şekillendirdi. Saussure’ün dilin bir yapısı vardır tezini daha da ileri götüren Chomsky, diller tek bir yapıya sahiptir tezi ile dil bilim çalışmalarında adeta bir devrim yapmıştır. Saussure, yeryüzündeki dillerin çokluğunu ve aynı dilde meydana gelen önemli değişimleri nesnenin adlandırılmasında nedenlilik ilişkisi çerçevesinde ele almıştır. O, dillerin bu kadar farklı olmasını, nesnelerin adlandırılmasındaki nedensizlik, uzlaşma ve rastlantı gerçeğine bağlıyordu. Saussure’ün yapı modelini benimsemekle birlikte, Chomsky, yapı ile aslında cümleyi (dizge) kast etti. Ona göre, dillerin bu kadar farklı olmasının nedenini yapılarındaki farklılığa bağlamak gerekiyordu. Temelde tek bir yapıya sahip olan yeryüzü dilleri, dönüşümler neticesinde, yüzeyde farklılığa uğradı. Yüzeyde meydana gelen farklılıkların, sözlük dağarcığı ile desteklenmesi ve ileri safhaya ulaşması ile de yeni diller ortaya çıktı. Çıkmaya da devam etmektedir. Yapıdaki bu değişimleri ise Chomsky, taşı-

nım ve dönüşümlerle izah etti.³⁴ Yani dilde iki düzlem vardı ve bu iki düzlem arasında bir taşınım ve dönüşüm kuralı işlemekteydi. Bu bağlamda baktığımızda, bütün diller derinde tek bir yapıyı işaretlerken, tek tek her bir dil de kendi iç bünyesinde derin ve yüzey yapılara sahip oldu.

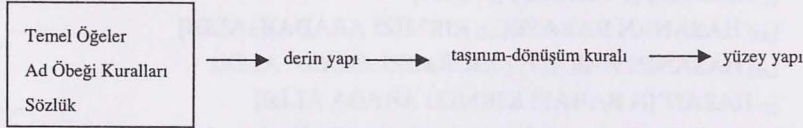
Yüzey Yapı Deri Yapı İlişkisi ve Dönüşümler

Yeniden üretme de işte bu noktada devreye girmektedir. Yani dil, her defasında derin yapıdan hareketle, yeniden üretilmektedir. Bu üretim derin yapının her defasında yüzeyde yeniden yorumlanması ile gerçekleşmektedir. Derin yapının keşfedilmediği dönemlerde, yüzey yapının(yani kullanımda olan dilin) açıklanması her zaman mümkün olmamıştır. Dilin derinde bir yapısının olduğu gerçeği, dilbilimcileri daha isabetli sonuçlara ulaştırmıştır. *Üretken-Dönüşümlü Dil Bilgisi* ile gündeme oturan ve dil çalışmalarına yeni bir boyut getiren, bu çift düzlemlilik nedir bir izah edelim. Dilin Çift Düzlemliliği demek, dilin derin yapı’da üretilip yüzey yapı’da kullanılması demektir. Derin Yapı, dil kurallarının eksiksiz işlediği veya doğduğu, sözlük birimlerinin ilk dizildiği ve kurallı bir şekilde pozisyonlarına yerleştiği, soyut nitelik taşıyan bir yapıyı işaretler. Dizgenin, anlamının ve yapısının belirlendiği bir nevi içyapıdır, konuşucunun hareket noktasıdır, bir nevi dilin mutfağıdır ve kelimeler ve öbek yapılar, kendileri için önceden hazırlanmış kaplar/kalıplar içerisinde kullanıma hazır bir halde zihinde bekletilmektedir. Servis esnasında sadece bu kaplardan yemekler (öbek yapılar) alınmakta ve dilin o zamandaki yüzey yapı kuralına göre dizilerek sunulmaktadır. Kullanım esnasında, nasıl ki açılar, kapların yerlerini değiştirmezler, sadece bir kaptan diğerine aktarma yaparlarsa, dilde de değişen kaplar değil içlerindeki öbeklerin yerleridir. Bu nedenle yüzey yapı nasıl kullanılırsa kullanılsın, esas olan derin yapıdaki öbeklerin hangi pozisyonunda (kapta) olduklarıdır. Derin yapıda üretilen dil yüzey yapıda kul-

³⁴ *Üretken-Dönüşümlü Dilbilgisi ve Yönetim ve Bağlama Kuramı* ve bu kuramların dili ele alış mantıkları ve yöntemleri için iki önemli çalışmayı burada zikretmeliyiz: Liliane Haegeman. 1995, *Introduction to Government and Binding Theory*, 2nd Ed., Oxford & Cambridge: Blackwell Publish; Andrew Radford, (1992), *Transformational Grammar*, Cambridge: Cambridge University press. Taşınım ve dönüşümler başta olmak üzere derin ve yüzey yapı ilişkisi, boşluk kuramı, başad ve diğer alt kuramlar ve dilin üretim mekanizması için Türkiye’de iki önemli çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara yukarıda değinmiştik. Bunlar: Nadir Engin Uzun ve Fatma Erkman Akerson ve Şeyda Özl tarafından yapılmıştır. Ayrıca Fatma Erkman Akerson’un ikinci önemli çalışmasını da burada zikretmeliyiz. Bakz., F.E. Akerson (2000), *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual yay., İstanbul. Akerson bu çalışmada Türkçe örneklerle dilin mantığını çözmeyi amaçlamıştır. Cümle yapılarının da değerlendirildiği bu çalışma dil incelemelerine gemel bir giriş özelliği taşımaktadır.

lanıma girer demiştik. Yüzey yapı, dilin kullanım anında *dönüşmüş* olduğu yapıyı işaretler. Derin yapıda üretilen cümleler, dönüşümlere uğrayarak yüzey yapıya yükselir. Bu yükselişte ortaya çıkan yapı, derin yapının aynı olabileceği gibi ondan çok farklı da olabilir. Yüzey yapı, dilin görünüşüdür ve somut bir nitelik taşır. Dilin mutfağından alınan yemeklerin (kelime ve öbeklerin) servis edildiği yerdir. Burada servis edilenler, sadece yemeklerdir, kaplar değildir. Kaplar tekrar mutfağa dönecektir ve kendi asıl pozisyonlarını alacaklardır. Bu nedenle *yüzey yapıya geçici değişimlerin olduğu düzlem* olarak bakmak gerekir.

Dilin bir yapıyı üretiş süreci, şu şekilde işaretlenir :

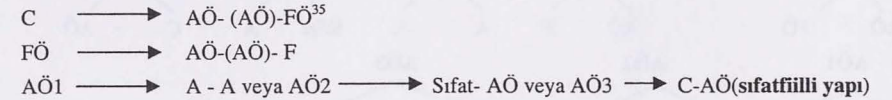
Dilin asıl görünen kısmı yüzeyde gerçekleştiği için salt yüzeyi dikkate alarak sorunları çözmeye çalışmak neticeye ulaşmayı zorlaştırabilir veya imkansız hale getirebilir. Türkçedeki fiilimsili yapıların tanımlanmasında göz ardı edilen veya reddedilen şey, aslında dilin doğasının bizzat kendisidir. Bizi sadece yüzey yapı ilgilendirir demek, her türlü oluşumun anlık ve yüzeysel gerçekleştiğini iddia etmektir ki bu da dilbiliminin sınırları içerisinde yapılacak bir çalışmayı atıl bırakacaktır. Aslında yapılan çalışmalarda derin yapı çoğu zaman gramercilerin bilinçli veya bilinçsiz olarak gündeminde olmuştur. Örneğin, adı konmasa da eksiltili yapıların izahında, ek yığılması veya kelime gruplarının farklı görünümünün izahında hep derin yapı yol gösterici olmuştur/olmaktadır. Kanaatimizce bilinen ve kabul edilen bir gerçeğin adı, Türkçe çalışmalarında derin yapı olarak henüz konmamıştır. Türkçenin en önemli yapı örneklerinden olan ve Chomsky'nin değiştirgenler (parameterler) olarak adlandırdığı, tek tek dillere mahsus bazı özel kullanımlar ancak derin yapı bağlamında değerlendirilebilir. Türkçede bir değiştirgen olan *gerçek öznesiz kullanımlar* (gizli öznel yapılar) veya *edilgen oluşumlar* derin yapısız ve dilin mantık kuralları göz önüne alınmadan tam olarak izah edilemez. Dil incelemelerinde, sadece yüzey yapı önemlidir prensibini kabul edersek, örneğin öznesi düşürülerek kullanılan yapıları izah edemeyiz. Yani özne yüzey yapıda yerinde kullanılmamışsa, burada özne yok demek, hem derin yapının göz ardı edilmesi hem de izahın güçleşmesi anlamına gelir.

Dilin en büyük bitimli yapısı cümledir. Cümle de bu anlamda öbek olarak kabul edilir. Bu nedenle öbek yapıdan neyi kast ettiğimizi ve öbek yapı kuralının ne olduğunu kısaca ortaya koymamız gerekmektedir. Zira fiilimsili yapıların nasıl bir öbek yapı meydana getirdiğini izah etmekte güçlük çekeriz.

Öbek Yapı Kuralı, Taşınımlar ve Boşluk Oluşumu

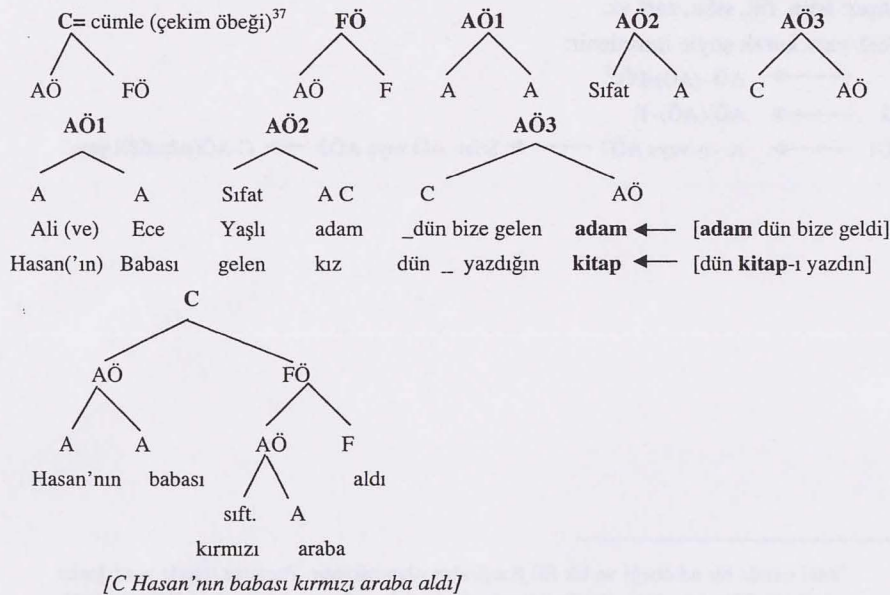
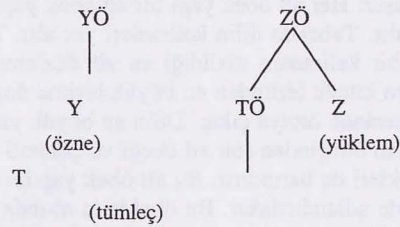
Dil, ikili öbek yapılardan oluşur. Bir dildeki en büyük öbek yapı cümledir. (Cümleden büyük birimler de vardır, ama konumuz dışı olduğu için o alana girmiyoruz). Cümle ise alt öbek yapılardan oluşur. Her alt öbek yapı bir alt öbek yapıya ikili dallanma (binary branching) ile ayrılır. Tabanda dilin kelimeleri yer alır. Tabandan kastımız cümlede yer alan her bir kelimenin dizildiği en alt düzlemdir. Yani, öbek yapı kuralına göre, her yapı en küçük birimden en büyük birime doğru öbekleşerek (gruplaşarak) sıralanma neticesinde ortaya çıkar. Dilin en büyük yapısal birimi olarak kabul edilen cümle, çekim öbeğinden (bir ad öbeği ve çekimli bir fiil) oluşur. Bünyesinde başka küçük öbekleri de barındırır. Bu alt öbek yapılar ise ad öbeği, fiil öbeği, sıfat öbeği v.b şekilde adlandırılırlar. Bu öbeklerin altında en tabanda ise dilin sözlük birimleri gelir. Bu birimler tür dediğimiz kelimelerden oluşur: isim, fiil, sıfat, zarf vs.

Öbek yapı kuralı şöyle işaretlenir:

³⁵ Yani cümle bir ad öbeği ve bir fiil öbeğinden oluşmaktadır. Parantez içinde yazdığımız ad öbeği fiilin yönetimi altında bulunan tümleci işaretler ve isteğe veya ihtiyaca bağlı kullanılır. Bir cümle (yönetim alanı) oluşması için mutlak şart özne ve yüklem bir çekim alanı içerisinde kullanılmalıdır. Bu nedenle zorunlu olmayan üyelerin kullanımının isteğe bağlı olduğunu vurgulamak için parantezleme yöntemini kullanıyoruz. Buna göre bir fiil öbeği de en az bir fiilden ve ihtiyaç varsa başka ad öbeklerinden oluşur. Bir ad öbeği ise tek bir addan, iki veya daha çok addan, bir sıfat ve bir addan, fiilimsili bir alt cümle ve bir addan oluşur. Öbek yapı oluşumları şemalarla da işaretlenmiştir. Dikkat, dilbiliminde sıfat tamlaması da temelde bir ad öbeğidir.

TÜRKÇENİN ÖBEK YAPISI

 $\chi\ddot{O}^{36}$

³⁶ **NOT:** X= C (cümle~ çekim öbeği), Y= A1(1.ad~özne), Z= F (fiil), T=A2 (2.ad~nesne-tümleç), Ö= öbek (kelime grubu)

NOT: X= C (cümle), Y=A1(1.ad~özne), Z= F (fiil), T=A2 (2.ad~nesne-tümleç), Ö=öbek (kelime grubu)

Aşağıdaki cümlede karşılıklı gelen her köşeli parantez bir öbeği temsil eder. Her öbeğin ilk köşeli parantezine öbeğin adını baş harfi ile yazdık. Öbeğe adını, baş verir. Baş Türkçede tamlayan unsurdan sonra gelir, yani klasik adlandırma ile başad öbeğin asıl unsurudur. Köşeli Parantez (matrix) yöntemi ile öbek yapının aşağıdan yukarı doğru şemalanması şu şekildedir. Her bir üst basamak (maximal projection) ikili dallanma ile bir üst basmağa bağlanır.³⁸

[_C [A₀ Hasan'ın babası] [_{F0} [A₀ kırmızı araba] aldı]]
 [_A HASAN]-IN [_A BABA]-SI
 [_S KIRMIZI] [_A ARABA] [_F ALDI]
 [A₀ HASAN-IN BABASI] [A₀ KIRMIZI ARABA] [_F ALDI]
 [A₀ HASANIN BABASI] [_{F0} KIRMIZI ARABA ALDI]
 [_C HASAN'IN BABASI KIRMIZI ARABA ALDI]

Buraya kadar öbek yapı kuralından bahsettik. Şimdi de boşluk kuralı ve taşı-
nım bağlamında derin yapı yüzey yapı ilişkisine bir bakalım.

Hasan araba aldı .

Böyle bir cümle ihtiyaca göre hem derin yapıda hem de yüzey yapıda üretilir. Bilindiği üzere, Türkçenin söz dizim kuralı (öbek yapı kuralı) derin yapıda basit cümle için özne + tümleç + yüklem şeklindedir. Herhangi bir dönüşüm yapılmadan derin yapı yüzey yapıya taşınabilir, bu olması gerekendir aynı zamanda. Ancak dilin önemli bir kısmı yüzey yapıda dönüşüm sonucu oluşur. Dildeki istisnalar, farklılaşmalar ve değişimler de bunun en önemli delilidir. Dilin değişmesinde asıl saik, derin yapıdaki dilbilgisel kuralın yüzey yapıda bireyler tarafından değişime uğratılmasıdır. Yüzey yapıya dönüşerek gelen yeni yapılar, zaman içerisinde kalıcı hale gelir ve kural dışı olarak başlayan yüzey yapı kullanımı zamanla dilin kuralları arasına dahil olur. Yani Türkçenin en önemli unsurlarından olan gerçek öznesi, en az çaba yasasının da etkisi ile zaman içerisinde kullanılmaz hale gelmiştir. Bugün gizli özne olarak adlandırdığımız bu yapıda özneyi fiile getirilen şahıs eki karşılır. İşte derin yapıda öznesi yerinde olan bu tür yapılar, dönüşerek/özneyi düşürerek yüzey yapıda ortaya çıkmıştır. Şimdi yukarıdaki cümleye bu bağlamda bir bakalım.

[_C Hasan araba aldı] (*derin yapı*) **Hasan** = **özne** pozisyonunu doldurmuş bir ad öbeği

[_C Hasan **araba** aldı] (*derin yapı*) **Araba** = nesne pozisyonunu doldurmuş ad öbeği

38 Sol taraftaki köşeli parantezlerin hemen yanına hangi tür öbek olduğunu göstermek için büyük harflerle bir işaretleme yaptık. Bu alt karakter büyük harfler her öbeğin baş harfidir. Örneğin [C....] şeklinde gösterilmiş öbek cümleyi, [AÖ....] ad öbeğini, [FÖ...] fiil öbeğini, [AÖ...] adı işaretlemektedir.

Buna göre Robert Underhill'in sıfat fiilli yapılar için kullandığı iki önemli kavramı kullanarak, aşağıdaki şemayı oluşturabiliriz.³⁹

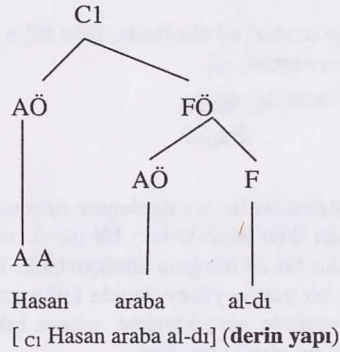
Kendi öznesini niteleyen sıfat fiilli yapı

[AÖ[C _____ araba al-an] Hasan] (yüzey yapı)

Kendi nesnesini niteleyen sıfat fiilli yapı

[AÖ[C Hasan-ın _____ al-dık-ı] araba] (yüzey yapı)

Yüzey yapıda iki farklı öbek üreten *Hasan araba aldı* cümlesinin derin yapısı, ağaç modeli ile şu şekilde gösterilir.

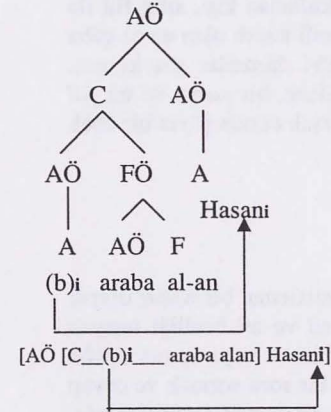

³⁹

Sıfat fiilli oluşumları ilk defa olarak dizge düzeyinde ele alan ve yapısal olarak değerlendirilen kişi R. Underhill'dir. Underhill, 1972 yılında yazmış olduğu makalesinde sıfat fiilleri derin yapıdaki rollerine göre bir sınıflamaya tabi tutmuş ve dönüşmeden önce derin yapıda iken özne olan, dönüşümden sonra sıfat fiillerin nitelediği başad pozisyonuna yüklenen sıfat fiillere (partisip) *Özne Sıfat Fiil*, derin yapıda nesne olan ad öbeğinin başad pozisyonuna gelerek sıfat fiil tarafından nitelenmesi durumunda ortaya çıkan yapıya da *Nesne Sıfat Fiil* adını vermiştir. Bakz., Robert Underhill (1972), Çev. Ferhat Karabulut (2005), agm. S.58. Underhill'den sonra sıfat fiillerin yer aldığı oluşumları yapı kabul eden, ama başka açılardan değerlendirmeli yapan, Underhill'e antitez geliştiren pek çok çalışma yapılmıştır. Bunların başında Hankamer ve Knecht, Müşerref Dede, Fatma Erkman Akerson gelir. Sıfat fiilleri nitelemeli yapı olarak kabul eden önemli bir çalışma Goefry Haig tarafından yapılmıştır. Türkiye'de ise Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Özil tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte klasik anlamda sıfat fiil konusunda yapılmış başka çalışmaları da sayabiliriz. Bunların başında B.Göktağ Atsız'ın basılmamış doktora tezini ve Nesrin Bayraktar'ın Türkçede Fiilimsiler çalışmasını sayabiliriz.

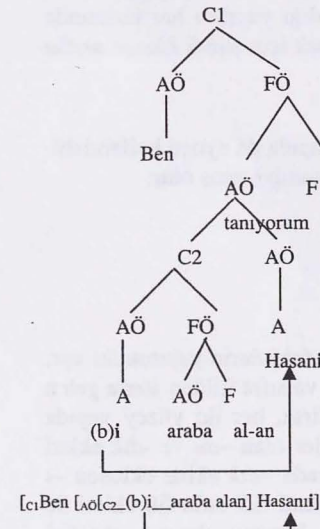
Taşınım ve dönüşümün en iyi izlendiği model ağaç modelidir. Şimdi ağaç modeli ile derin yapının yüzey yapıya nasıl dönüştüğüne bir bakalım. Özne ad öbeği taşınımı ve nesne ad öbeği taşınımı, şu şekilde gerçekleşir.

Özne ad öbeği taşınımı kuralı

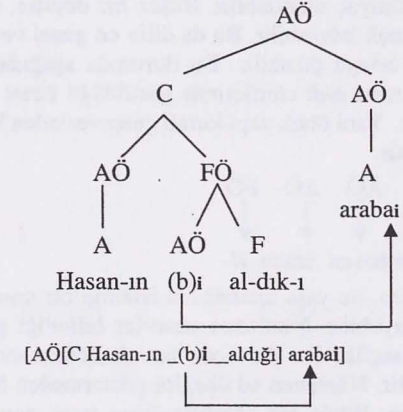

Özne Sıfat fiilli yapının (C2)

temel cümledeki (C1) görünümü

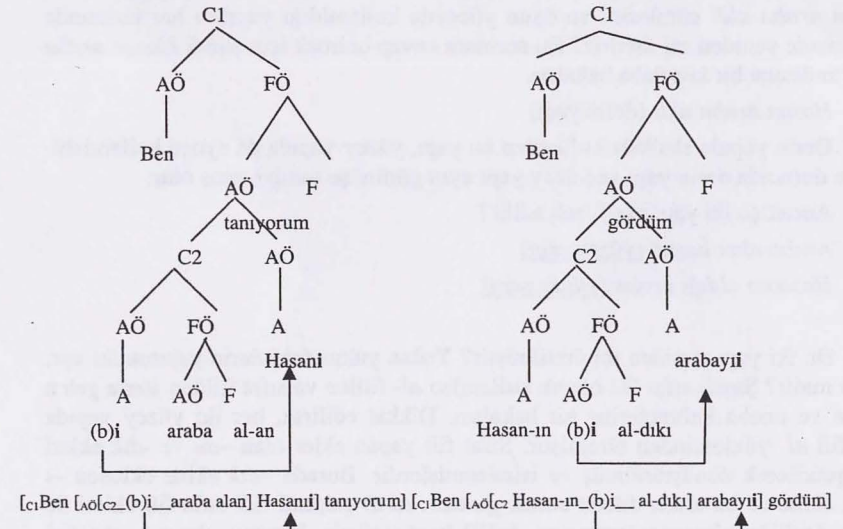

Nesne ad öbeği taşınımı kuralı

Nesne Sıfat Fiilli Yapının (C2)

temel cümledeki (C1) görünümü

Ağaç modeli ile şemaladığımız derin yapıdan yüzey yapıya ad öbeği taşınımı ve geride bırakılan boşluk kuralı şu şekilde açıklanır. *Hasan araba aldı* cümlesi içerisindeki herhangi bir öge, nitelendirilmek veya sınırlandırılmak istenebilir. Bu durumda kalıcı bir sıfat kullanmak yerine ad olan kelimeleri nitelendiren geçici niteleyicilere ihtiyaç duyulabilir. Başka bir deyişle, dili kullanan kişi, sıfat fiil ile sınırlama yapmak isteyebilir. Bu da dilin en genel ve önemli kuralı olan en az çaba yasası gereği ortaya çıkabilir. Bu durumda aşağıdaki gibi durumlar söz konusu olur. *Hasan araba aldı* cümlesinde görüldüğü üzere bir *özne*, bir *nesne* ve bir *fiil* yer almaktadır. Yani öbek yapı kuralı çerçevesinden bakarsak cümle şöyle bir öbek yapısına sahiptir.

C = AÖ AÖ FÖ
Yani ↓ ↓ ↓
Cümle = hasan araba al-

Konuşucu, bu yapı içerisinde istediği bir unsuru nitelenen bir unsur olarak kullanmak isteyebilir. Nitelenen unsurlar bilindiği gibi ad ve ad özelliği taşıyan kelimelerden seçilir. Bu durumda bu cümledeki özne *Hasan* veya nesne *araba* nitelendirilebilir. Nitelenen ad öbeğini göstermeden önce bir soru sormak ve cevap aramak gerekir. Böyle bir cümlede özne veya nesneyi nitelemek istediğimizde, beynimizde rast gele dağılmış kelimelerden uygun olanlarını mı seçeriz ve bunlara yine rast gele dağılmış eklerden uygun olanlarını mı bulup yerleştiririz yoksa, zaten hazır olarak bize sunulmuş bir derin yapıda bazı dönüşümler mi yaparız? Yani *Hasan araba aldı* cümlesini ve onun yüzeyde kullanıldığı yapıları her defasında zihnimizde yeniden mi üretiriz? Bu sorulara cevap bulmak için şimdi *Hasan araba aldı* cümlesine bir kez daha bakalım.

Hasan araba aldı (derin yapı)

Derin yapıda eksiksiz kullanılan bu yapı, yüzey yapıda da aynen kullanılabilir. Bu durumda derin yapı ve yüzey yapı aynı görünüşe sahip olmuş olur.

Ancak şu iki yapı nasıl izah edilir?

Araba alan hasan (yüzey yapı)

Hasanın aldığı araba (yüzey yapı)

Bu iki yapı yeniden mi üretilmiştir? Yoksa yukarıdaki derin yapının iki ayrı türevi midir? Şimdi sıfat fiil olarak kullanılan *al-* fiiline ve sıfat fiilden sonra gelen *Hasan* ve *araba* kelimelerine bir bakalım. Dikkat edilirse, her iki yüzey yapıda sıfat fiil *al-* yükleminden türemiştir. Sıfat fiil yapan ekler olan *-an* ve *-dik* ekleri fiile getirilerek dönüştürülmüş ve isimleşmişlerdir. Burada *-dik* ekine eklenen *-ı* iyelik ekine de bu arada dikkat etmek gerekir. *Al-dı* çekimli fiili sıfat fiil ekleri ile çekim özelliğini kısmen (tamamen değil) kaybetmiştir. Kısmen oluşunu yönetici olarak varlığını devam ettirişinden anlıyoruz. Bu arada, *baş* ve *başad* kavramlarına

bir açıklık getirmeliyiz. *Üretken-Dönüşümlü Dilbilgisi*'nde öbeğe adını veren unsura *baş* adı verilir demiştik. Sıfat fiilli bir yapıda, derin yapıda iken taşınarak yüzey yapıda sıfat fiilin sağına yerleşen ve temel fiilin bir ögesi haline gelerek uygun bir hal eki alan ad öbeğine *başad*⁴⁰ adını veriyoruz. Yani, örneğin yukarıdaki yüzey yapılarında nitelenen *Hasan* ve *araba başad* olarak kabul edilir. Birinci yüzey yapı olan

[AÖ *araba alan Hasan*] ad öbeğinde, sıfat fiil tarafından nitelenen *başad Hasan* derin yapıda iken cümlelerin *öznesi* görevinde idi.

Hasan araba aldı → *Araba alan Hasan*
Özne *Başad*

İkinci yüzey yapı olan [AÖ *Hasan'ın aldığı araba*] ad öbeğinde, sıfat fiilin nitelendiği *başad araba* derin yapıda iken *al-* fiilinin *nesnesi* idi.

Hasan araba aldı → *Hasan'ın aldığı araba*
Nesne *Başad*

Her ikisi de kendi fiilleri tarafından nitelenmektedir. Bu nitelenme neticesinde açık bir şekilde görüldüğü üzere derin yapıda iken basit kurallı bir cümle olan *Hasan araba aldı*, yüzey yapıda birbirinden farklı iki ad öbeğine dönüşmüştür. İşte asıl sorun da buradan çıkmaktadır. Şimdi böyle bir yapıyı yüzey yapıda kullanırsak ve bu kullanım bir üst (temel) cümlelerin bünyesinde gerçekleşirse, ortaya çıkan yüzey yapı bir basit cümle mi, bir birleşik cümle mi olur? Örneğin;

Ben arabayı alan Hasan'ı gördüm

Ben hasanın aldığı arabayı gördüm

cümleleri basit yapılı mı, birleşik yapılı mıdır? Bu durumu nasıl izah edeceğiz? Basit ve birleşik cümle konusunda, farklı görüşler beyan edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de *birleşik* kelime veya kavramından ne anlamamız gerektiği konusunda, bir fikir birliğinin oluşmamasıdır. Analizimize geçmeden önce *birleşik* kavramından ne anlıyoruz veya anlamamız gerekir bir bakalım.

Birleşik Kavramı Üzerine Düşünceler

Önce farklı disiplinlerden bazı örneklerle sorular soralım. Örneğin:

1-A+B = AB midir? yoksa A+B = C midir? Yani, bir A maddesi ile bir B maddesi karıştırıldığında AB maddesi mi oluşur, yoksa ortaya farklı bir C maddesi

⁴⁰

Klasik dilbilgisinde Türkçede buna *asıl unsur* veya *nitelenen ad* adı verilir.

mi çıkar. Örneğin hidrojen ile oksijenin yan yana gelmesinden hidrojenoksijen maddesi mi çıkar, yoksa su mu oluşur? Veya;

2-Sarı renk + mavi renk = sarı mavi renk midir? Yoksa sarı renk + mavi renk = yeşil midir? Yani sarı ile mavi renk karıştırıldığında orta sarımsı mavi renk mi çıkar yoksa farklı bir renk olan yeşil mi oluşur? Veya;

3- $\{2,3,4\} + \{4,5,6\}$ 'nın (KESİŞİM KÜMESİ) = $\{2,3,4,5,6\}$ mıdır? Yoksa $\{2,3,4\} + \{4,5,6\}$ 'nın (KESİŞİM KÜMESİ) = $\{2,3,(4),5,6\}$ mıdır? Yani, en az bir ortak öğeye sahip iki farklı kümenin birleşmesinden oluşan kesişim kümesi ortak öğelerin kaynaşmadan yan yana dizilmesinde mi oluşur, yoksa ortak eleman, ortak bir parantez içine mi alınır? Yani bir kaynaşma ve katışma söz konusu olmaz mı? Bir katışma ve kaynaşma söz konusu ise ortaya çıkan yeni küme onu oluşturan iki kümenin aynı mı olur, yoksa onların birleşiminden ortaya yeni ama kapsamı genişlemiş, birbirini kapsayan bir büyük küme mi çıkar? Yoksa kümelerden mi bahsetmek gerekir? Veya;

4- Herkesin kabul ettiği tanıma göre Türkçede birleşik kelime, en az iki kelimenin birleşmesi sonucu ortaya çıkmış yeni ve kapsamı genişlemiş veya anlamı değişmiş yeni bir kelimedir. TDK Türkçe Sözlük'te birleşik kelime için şu açıklama yer verilir; "Birleşik kelime: ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyerek kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime." Buna göre birleşimde büyük oranda değişimden bahsetmemiz gerekmektedir. Değişim, ya yapısaldır ya da anlamsaldır. Bazen de hem yapısal hem de anlamsaldır. Ama sözün özü, bitişme ve kaynaşma sonucunda *kelimelerden değil kelimeden* bahsediyor olmamızdır. İki kelime birleşir ortaya kelimeler değil kelime çıkar. Birleşik cümle kavramından da bunu anlamamız gerekmez mi? İki cümle birleşir, ortaya *iki cümleler* değil tek *cümle* çıkar ve esas olan da budur. Kuşkusuz, birleşik kelimede olduğu gibi birleşik cümlede de tek bir şey kastedilecektir. Şeyden kastımız her şey olabilir. Bunların başında da yargı gelir. Birden fazla yargılı cümle birleşir bir yargılı cümle oluşur. Benzer şekilde birden fazla anlamlı/yapılı/yargılı kelime birleşir tek bir yargılı/anlamlı kelime oluşur.

Bu noktadan aşağıdaki örneklerle bir bakalım.

1.Çanakkale, pamukkale, bilgisayar (varlık tek, yapısal değişme yok, anlamsal değişme var, birleşik kelime)

2. hanım-el-i, ayakkab-ı, devediken-i (anlamsal değişme var, varlık tek, ad tamamlaması, birleşik kelime)

3. Pazar(er)tesi, kahv(e)altı (yapısal değişme var, anlamsal değişme var, tek bir varlık, birleşik kelime)

Birleşik kelime bahsinden aldığımız bu örnekler içerisinde mutlak birleşik olandan, zayıf olana bir sıralama yapsak cevap ne olur bir bakalım. Birleşik kavramı işte bu noktada önem kazanmaktadır. O halde birleşik terimi ile iki maddenin

kayıpsız ve tavizsiz birlikteliğini/yanyanalığını mı anlayacağız, yoksa en az bir üyenin taviz vermesiyle oluşan yeni ve başka bir birleşik/birleşmiş yapıyı mı anlayacağız? Gerçek mana birleşme kaynaşma sonucu oluşur. Tavizsiz birleşmeler, yanyanalığı ifade eder. Bu şekilde birleşmeler ayrılmayı da kolaylaştırır. Bu durumda oluşan birlikteliğe geçici diziliş demek daha uygun olur. Oysa asıl birleşmeden kasıt ayrılmamak üzere bir araya gelmeyi ifade eder. Birleşmek yani birleşmiş olmak demek, kalıplaşmak demektir. En iyi kalıplaşma da yukarıdaki örnekler içerisinde *pazartesi* ve *kahvaltı* kelimelerinde gerçekleşmiştir. *Pazartesi*'nde ikinci kelime taviz vererek kendinden önceki kelimeyle kaynaşarak birleşmiştir, *kahvaltı* kelimesinde ise birinci kelime taviz vererek sonraki kelimeyle kaynaşarak birleşmiştir. Böylece *gerçek manada bir birleşiklik*, tek varlığın karşılanması ve genişlemiş bir kavram alanı oluşmuştur. Burada verdiğimiz örneklerden ve yaptığımız açıklamalardan hareket edersek, *gerçek manada kaynaşarak birleşmeyi Türkçede fiilimsili yapılarda görürüz*. Zira derin yapıda çekimli bir fiil olan yüklem, fiilimsili yapı oluştururken taviz vermekte ve kendisine bağlı üyeler ile birlikte üst fiilin yönetimine girmektedir. Bu bağlanmada her ne kadar kendisi taviz verse de derin yapıda üyesi olan hiçbir kelimenin yönetimini üst fiile bırakmaz. Kendi içişlerinde bağımsızdır ve yönetici olarak var olmaya devam eder. Sözün kısası, fiilimsili yapılardaki birleşimde tıpkı *kahvaltı* birleşik kelimesinde olduğu gibi bir *kaynaşma* vardır. Bu kaynaşmada *kahve* ve *altı* kelimelerinin nasıl ki inkarı mümkün değildir, derin yapıda çekimli bir fiil olan fiilimsi ile üst fiilin varlığı da inkar edilemez. Burada birleşik cümle ile birleşik cümleler arasındaki anlam farkına da dikkat edilmelidir. *En az iki tane çekimli fiilden oluşan bir yapı zaten birleşik cümle olmaz, birleşik cümleler olur*. Oysa bizim sorunumuz *birleşik cümledir*, yani tekil kullanımdır. *Tekil kullanımda tek bir çekimli fiilin olması dilin doğası gereğidir ve zorunludur*. Bizim izah etmeye çalıştığımız durum zihinde üretim esnasında farklı olan iki cümlelerin kullanımda tek bir yapıya dönüşerek oluşmasıdır. Bu da en iyi fiilimsili yapılarda gözlenmektedir. Yani birleşik cümlede *mavi* ile *sarı* birleşerek *yeşil* rengi oluşturmaktadır veya *yeşil* renk *sarı* ve *mavinin* birleşiminden oluşmuştur.

Siz hem birleşik cümle için, iki çekimli fiil şarttır diyeceksiniz, hem de bu yapıda birleşiklik (yani tekleşme) arayacaksınız. Bu mümkün değildir. Bu nedenle fiilimsi barındıran cümlelerin geçmişini bilmek zorundayız. Aksi takdirde örneğin, aslında bir derin yapıdan ibaret olan bir sıfat fiilli yapıyı sade sıfat fiile(kelimeye) indirgemiş oluruz. Böyle kabul edilirse, sıfat fiil de sade bir kelime olduğu için başka diğer sözlüksel kelimelerden farklı görünmez. Sıfat fiil sade bir kelime değil sıfat fiilli yapının en önemli üyesidir ve isimleşerek niteleyici özellik kazanan bir yöneticidir. Temel cümle içerisinde, fiilimsileri barındıran bir alan vardır ve bu alan sözlüksel bir kelime tarafından değil (sıfat, zarf veya isim gibi) *Genişletilmiş Yansıtma İlkesi* (Extended Projection Principle) gereği bütün unsurları yerinde olan bir yönetim alanı tarafından doldurulmuştur. Bu nedenle fiilimsili yapıları morfolo-

jik düzeyden kurtarıp söz dizimsel düzeyde ele almalıyız. Evet bir fiilimsi sözlüksel bir birimdir, ama onun içinde bulunduğu alan bir yönetim alanıdır. Dışardan müdahaleyi (temel yüklem mütahalesi) kabul etmeyen bir yapıdır bu.

Morfoloji –Sentaks (Yapı) Arasındaki Fiilimsi

Fiilimsinin, bir morfoloji olmayıp, bir dizge olduğu ile ilgili iki noktaya dikkat çekmek gerekir.

1. Fiilimsi, herhangi bir sözlüksel eleman mıdır? Ve böyle kabul edildiği takdirde, biz onu sözlüksel başka elemanlarla yer değiştirebilir miyiz?

2. Fiilimsi, tek başına temel fiilin yönetimi altında mıdır, yoksa kendi yönetimi altında eleman barındıran bir yönetici midir?

Birinci soruyu, başka sorularla cevaplamaya veya tartışmaya başlayabiliriz. *Koşarak geldi* cümlesini *hızlıca geldi* şeklinde kullanıp aralarında kategorik bir fark yoktur diyebilir miyiz? Veya, *ısınan hava bunaltıyor* cümlesini *sıcak hava bunaltıyor* şeklinde söylersek anlamsal ve yapısal olarak herhangi bir değişim yapmamış mı oluruz? Sözlüksel bir birim olmayan bir yapı ile sözlüksel bir birim olan bir kelimeyi kolaylıkla birbiriyle değiştirebilir miyiz? Bu tür bir değişimin gramatik olarak mümkün olduğunu, *ısınan* ile *sıcak* arasında anlamsal veya işlevsel olarak herhangi bir farkın olmadığını dile getiren araştırmacılar, fiil soyundan gelen ve kısmen zaman ve şahıs işaretleyen bir sıfat fiil ile isim soylu bir kelime olan sıfatı kolaylıkla değiştirmektedirler. Yukarıda bu konuya zaman zaman değindik, örnek olması için Kemal Eraslan'dan bir alıntı ile bunu örneklendirebiliriz. "Sevgi Özel, Neşe Atabey, Ayfer Çam'ın yazmış olduğu gramer kitabı eksik...Sözünü ettiğim, Türkçenin Söz Dizimi adlı kitapta, bütün sıfat fiillere, zarf fiilli şekillere, mastar olan şekillere, birer hüküm taşıdığı için yan cümle demiş. Halbuki bunların hepsi ya o cümlelerin zarfıdır, ya öznesidir, ya sıfattır. Onları çıkarıp yerine başka bir isim de koyabilirsiniz. Yürüyerek geldi örneğini, yavaş yavaş geldi örneğine koyabilirsiniz."⁴¹

Saniyoruz bu konu Saussure'ün sentagmatik ve paradigmatic diziliş olarak adlandırdığı kuramından mühlhem bir yaklaşım olmaktadır, en azından böyle bir izlenim oluşmaktadır. Saussur'e göre sentagmatik birimler arasında rast gele değişim yapamayız. Yani, bir unsurun yerine eşdeğer başka unsur koyamayız. Söz diziminde örneğin Türkçede *on bir bin insan geldi* cümlesini *bir geldi on insan bin* şeklinde kullanamayız. Ancak paradigmatic kullanımlarda, alt alta dizilmiş dizgelerin eşdeğerli elemanları arasında yer değiştirebiliriz. Örneğin;

⁴¹ Kemal Eraslan (1999), "Türkçede İsim-Fiiller", *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK., Ankara, s. 147

Kırmızı araba geldi.

yeşil ev daha güzel.

büyük uçak

gelen adam

Bu dizilişlerde sıfat olan kelimeler, birbirinin yerine kullanılabilir mi? Örneğin, *kırmızı araba*, *yeşil ev* diyebildiğimiz gibi *yeşil araba*, *büyük ev* de diyebiliriz, ancak *araba kırmızı geldi* diyemeyiz. Peki, *kırmızı* ile *gelen* kelimelerinin yerlerini değiştirebilir miyiz? Değiştirirsek *görünüşte* (aspect) herhangi bir fark oluşmaz mı? Morfolojik olarak bu unsurlar arasında elbette ihtiyaca ve niteliğe göre bir değiştirme yapabiliriz, ancak sintaktik seviyede bunu yapamayız. Zira sıfat fiile veya isim fiile bağlı başka cümlesel unsurlar vardır ve bu unsurları göz ardı ederek tek başına fiilimsiyi sözlüksel bir öge ile değiştiremeyiz. Örneğin; *Dün gelen araba nerde?* sıfat fiilli yapısı (sıfat fiili değil), *araba dün geldi*'den türemiş bir yüzey yapıdır. Buradan *gelen* kelimesini (sıfat fiili) kaldırıp yerine örneğin *dün kırmızı araba nereden?* diyemeyiz. Benzer şekilde, *ısınan hava* yüzey yapısı, *hava ısındı* derin yapısından türemiştir ve yüzey yapıda sade bir sıfat fiil olarak değil, yanındaki özne pozisyonu ile bir yapı içerisinde yer almıştır. Yani, *hava ısındı*, yüzey yapıda [_(özne) *ısınan*] *hava* şeklindedir. Hem öznenin yerini, hem de sıfat fiilin yerini, özne pozisyonuna sahip olmayan ve pozisyonu derin yapıda dolu bulunmayan sözlüksel bir birim (sıfat) ile değiştiremeyiz. *Kapta ısınan hava dışarıda soğur* cümlesini, değiştirip *kapta sıcak hava dışarıda soğur* diyemeyiz. Desek bile, yani ortaya çıkan yeni yapı gramatik olsa bile anlamsal olarak önceki ile yüzde yüz aynı olmaz. Zira bu iki yapı arasında aşağıdaki gibi bir ilişki modeli vardır.

[AÖ [_C *Ö* *ısınan*]/*hava*] (özne pozisyonu boş, özne olan *hava* yerini boşaltarak *ısınan* sıfat fiilinin *sağına* yerleşmiştir)

[AÖ *sıcak hava*] (bu bir sıfat tamlamasıdır, boşluk veya özne pozisyonu yok)

Şimdi de yönetim alanı ile ilgili sorduğumuz 2. soruyu irdeleyelim. Örneğin;

[C₁ Ben [AÖ [_{C₂} *senin evde okuduğun*] kitabı] gördüm]

Yüzey yapısı;

- Ben (kitabı) gördüm (üst/temel cümle)

- Sen evde kitabı okudun (yan/alt cümle)

gibi iki derin yapıdan taşınım ve dönüşümlerle türetilmiştir. Yukarıda görüldüğü üzere, bazı araştırmacılar derin yapıdan yüzey yapıya bir türetmenin olmadığını vurgularken (böyle bir ihtimal olsa bile) kendilerini asıl yüzey yapının ilgilendirdiğini dile getirmekte idiler. Biz de cümleyi, farklı bir yol izleyerek, klasik tanımların dışında yapısal bir tanımlamaya tabi tutmuştuk. En kısa tanımla cümle bir yönetim alanıdır demiştik. Bu şu demektir: her cümle kendine ait bir sınırı vardır ve bu sınır dışarıdan müdahale kabul etmez. Elbette dışarıdan eleman alabilir, dışarıya eleman verebilir, ama dış yöneticilerin yönetimi altına asla girmez. Bu

durum aslında sınırları belli bir devletin, dış güçlerin müdahalesini kabul etmemesi gibi bir durumdur. Bir yönetim alanı birden fazla yönetim alanından oluşabilir demiştik. Tıpkı kendi içinde bağımsız eyaletlerin ana devlete bağlı olması gibi bir durumdur bu. Eyaletler ana devlete (üst yönetime) karşı olarak tam bağımsız değildir, ama içişlerinde kendi yönetim alanları vardır. Bir devlet asla ve asla eyaletlere veya muhtar bölgelere bölünemez demek ne kadar zor ise, cümleyi de içişlerinde bağımsız yönetim alanlarından oluşmaz şeklinde değerlendirmek o kadar zordur. Eyaletsiz devlet olabileceği gibi eyaletleri olan devletler de vardır. Büyük bir yönetim alanı içerisinde küçük yönetim alanlarının nasıl oluştuğuna aşağıda örnekle bir kez daha bakalım.

Ben senin evde okuduğun kitabı gördüm.

cümlesi bize nasıl bir yönetim modeli sunmaktadır? Bir çekimli fiile sahip olan bu yapıda kaç tane yönetim alanı mevcuttur?

Kural 1: *Bir yapıda yönetim alanına paralel sayıda özne ve yüklem bulunur. Yani, bir yönetim alanında bir özne ve bir yüklem, iki yönetim alanında iki özne ve iki yüklem bulunur.*

Kural 2 : *Genişletilmiş Yansıma İlkesi (Extended Projection Principle) gereği her yönetim alanı eksiksiz üye dizilişine sahip olmalıdır. Yani her cümlede mutlaka surette bir özne ve bir yüklem bulunur, bulunmak zorundadır.*⁴²

Yukarıdaki yapıda bir temel özene *ben* ve bir alt özne *sen* (-in) olmak üzere iki özne vardır. Benzer şekilde bir temel yüklem *gör* (-dün) ve bir alt yüklem *oku* (-duk-un) olmak üzere iki yüklem yer almaktadır. Bu da bu yapının iki yönetim alanından oluştuğunu gösterir. Peki bir cümlemin birden fazla yönetim alanına sahip olduğunu başka nasıl anlayacağız? Herhangi bir Türkçe cümlede kaç tane çekimli yüklem olduğunu rahatlıkla görebilmekteyiz. Kistas yüklem olunca, bazı araştırmacılar, çekimli yüklemi sayıyor ve ona göre basit veya birleşik diyebiliyor. Acaba durum bu şekilde mi izah edilecektir? Öncelikle yöneten ve yönetilenlerden bir kez daha bahsedelim. Bir cümle, unsurlarını yönetim etrafında şekillendirir. Bir dilin en güçlü yöneticisi fiildir (yüklem), edatlar ve bazen iyelik eki de yönetici

⁴² Chomsky, Yansıma İlkesi'ne göre her cümle özne başta olmak üzere eksiksiz kurulur. Ancak, dönüşümler nedeniyle veya dillerdeki değişirgenlere bağlı olarak yüzeyde bazı üyeler boşluk tarafından temsil edilir. Boşluk da iki türlü oluşur. Ya üye tamamen yapıdan silinir ve yeri boş kalır ya da üye (ad öbeği) taşınımı sonucunda boşluk oluşur. Bu ikinci durumda, taşınan üye ve boşluk aynı varlığı işaretler ve eşdizinleme ile bir bağ oluşturur. Yansıma ilkesi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakz., Lilian Haegeman (1995), Government and Binding Theory, Blackwell Press, Oxford&Cambridge, ss.55, 68-68, 73, 255-258. Yansıma İlkesi ve boşluk kuramı ve Türkçe tanımlama ve örnekler için ayrıca bakınız Nadir Engin Uzun (2000), age. ss. 114-118.

olarak karşımıza çıkar. Sözlüksel olmayan bir diğer yönetici de çekimin bizzat kendisidir. Yani zaman ve şahıs ekleri de yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden olsa gerektir ki yargı ile cümle bazı araştırmacılar tarafından eşit kabul edilmektedir. Biz burada konuyu dağıtmamak için bütün yöneticilerden bahsetmeyeceğiz. Çok fazla da ayrıntıya girmeyeceğiz. Kısaca şöyle bir açıklama yapabiliriz.

Bitmiş yapıda yönetici çekimdir. Çekim öbeğinin altında özne pozisyonunda bir ad öbeği (AÖ) ve fiilin yönetim dairesine girmiş üyelerden oluşan bir fiil öbeği (FÖ) yer alır. Öbek yapı kuralını yukarıda ağaç dallanması modeli ile göstermiştik. Burada örnekleyerek kısa bir açıklama daha yapma ihtiyacını duyuyoruz.. Şöyle ki;

Ben senin evde okuduğun kitabı biliyorum.

cümlesinde (çekim öbeği), yöneten ve yönetilen unsurlar hangilerdir bir bakalım. *Ben*, *bil-* fiilinin öznesidir ve onunla ortak bir yönetim alanı oluşturur. *Fiil* özneyi yönetemez, bu nedenle Türkçede özne daima yalın haldedir. Ancak, *bil-* fiili, *kitap* nesnesini yönetir ve ona bir *hal eki* yükler. Çünkü *kitap* fiilin kendi yönetimi altındadır ve fiil öbeğinin bir parçasıdır. Böyle olunca da *kitap* kelimesine belirtme hal ekini yüklemektedir. Böylece *kitab-ı biliyorum* şeklinde bir dönüşüm söz konusu olur. Zira *bil-* fiili, nesne isteyen bir fiildir ve nesnelere belirtme hal eki yükleyebilen bir içyapıya sahiptir. Peki, *bil-* fiili sıfat fiilin kendisini, *sen-in* zamirini ve *ev-de* yer tamlayıcısını yönetmekte midir/yönetebilmekte midir? Şimdi bir bakalım;

(Ben) sen-in ev-de oku-duğ-un kitab-ı biliyorum.

Soru:

-*Bil-* fiili herhangi bir öğeye *-in* ilgi ekini yükleyebilir mi? (*sen-in* biliyorum, *kitab-un* biliyorum?)

-*Bil-* fiili bir kelimeye *bulunma hal ekini* yükleyebilir mi? (*ev-de* biliyorum, *yol-da* biliyorum?)

-*Bil-* fiili bir nesneye *iyelik eki* yükleyebilir mi? (Onun kitab-ı biliyorum?)

Başka bir deyişle, bu cümledeki *sen-in*, *ev-de*, *oku-duk-un* sözlük birimlerinin almış olduğu çekim eklerini *bil-* fiili mi yüklemiştir. Örneğin *ev-in biliyorum* gibi bir yapı oluşturabilir miyiz? Ya da *oku-duğ-un biliyorum* gibi bir cümle kurallı mıdır? Cevap elbette hayırdır. O halde nasıl bir izah yapmak lazımdır?

Başta vereceğimiz en kestirme cevap, yönetim alanı farklılığıdır. Yani *bil-* fiiline rağmen, *sen*, *ev* ve *oku-* kelimeleri farklı yönetim alanı içerisinde yer almaktadır. Yukarıda yönetim alanı eşittir cümle demiştik. O halde burada, *iki yönetim alanı mevcuttur ve bu da bu yapının birleşik bir yapı olduğunu gösterir*. Yani, *yargı eşittir cümle sayısı söylemine karşılık biz de yönetim alanı eşittir cümle sayısı söylemini geliştirebiliriz*. Şimdi de yönetim ve bağlama ilkelerinin nasıl gerçekleştiğine bir bakalım.

Ben [senin ___ evde okuduğun] kitab-ı biliyorum.

Köşeli parantez içine aldığımız bölüme bir bakalım. *Sen* bu yapının derin yapıda iken *öznesi* konumunda idi.

Sen kitabı okudun.

Yer tamlayıcısı *ev-de* ise, yine *oku-* fiilinin yönetimi altında idi, bu nedenle *ev, -de* bulunma hal ekini almıştır. Zira *oku-* fiili nesneye *-de* hal ekini yükleyebilir. Burada *bil-* fiili hem kitap *başadını* hem de *oku-* fiilini aşarak *sen* ve *ev* kelimelerini yönetemez, çünkü sıfat fiil zaten kendisi (kısmen kaybetse de) bir yöneticidir ve kendi üyelerini yönetme yeteneğini zayıflayarak devam ettirir. *Kitap* kelimesi, derin yapıda *oku-* fiilinin yönetimi altında iken, taşınmış ve temel cümlemin yüklemine altına yerleşerek, belirtme hal eki ile yüklenmiştir. Sıfat fiil de kendi yönetiminde iken belirtme hal eki yüklediği *kitap başadını* dönüşüm neticesinde niteleyici konumuna yükseltmiş olmaktadır. Sıfat fiilli yapılarda en az bir ortak öge şartı vardır. Bu ortak öğelerden temel cümlede yer alan ya silinir ya da yan cümledeki dengi ile birleşerek dönüşür. Bu cümlede yer alan *kitap, bil-* fiilinin *kitabı* değil *oku-* fiilinin *kitabıdır*. Bu arada *bil-* fiilinin, zannedildiği gibi sadece *kitab-ı* değil, sıfat fiilli yapının tamamını, *kitap* kelimesi nazarında yüzeyden yönettiğini belirttim. Temel fiil, sıfat fiilli aşarak onun bir üyesi olan bir nesneyi yönetemez. Yönetemez çünkü sıfat fiil kendi yönetim alanının hala yöneticisidir ve bir yönetici diğerinin üzerinden atlayarak başka bir ögeyi yönetme gücüne sahip değildir. Ayrıca *sen* zamirinin *-in* ilgi ekini almasının nedeni sıfat fiilin almış olduğu *iyelik* ekidir. Belirtili isim tamlaması olarak adlandırdığımız Türkçe ad öbeklerinde yönetici konumunda olan unsur, *iyelik* ekidir. Sıfat fiil, *iyelik* ekini aldığı için *sen* – zamirine *-in* ekini yüklemiştir. Bu yüklemede *bil-* fiilinin herhangi bir müdahalesi yoktur. Yukarıdaki cümle şu şekilde de ifade edilebilir.

(Ben) senin evde okuduğunu biliyorum.

Derin yapıyı hesaba katmadan bu yapıyı nasıl izah edeceğiz? Bu cümlemin basit veya birleşik olması bir yana *okuduğunu* kelimesinin türü nedir? *Okuduğunu* kelimesi, sıfat fiil midir, yoksa isim fiil midir? Bu örnekten hareket ettiğimiz zaman, tek bir yüzey yapıdan aslında iki derin yapıya ulaşmamız da söz konusudur.

Bu cümle, yukarıda tahlil ettiğimiz sıfat fiilli cümlemin aynısı olabilir ve *başadın* (asıl unsur) düşürülmesi (silinmesi) sonucunda temel fiil olan *bil-* fiilinden önce bir boşluk oluşmuş olabilir. İkinci ihtimal, temel fiil *bil-* den önce herhangi bir boşluk olmayabilir ve *okuduğunu doğrudan bir eylemin adı* olabilir. Yani,

Ben senin kitabı okuduğunu biliyorum.

cümlesinin yüzey yapısı olabilir. Eğer derin yapıda bu cümle; *sen kitabı okudun* yapısının dönüşmesi sonucunda, *senin okuduğun kitap* şeklinde türetilmiş bir yapıyı işaretliyorsa o zaman boşluk kuralını mutlaka işletmemiz gerekecektir. Şöyle ki,

(ben) senin evde Ø oku-duğ-un-u Ø biliyorum. ← *Ben senin evde okuduğun kitabı biliyorum.*

Burada yan cümlemin nesnesi *kitap* önce kendi yüklemine (sıfat fiil olan *oku-* fiili) sağına yerleşmiştir. Sonra ihtiyaca binaen, *başad pozisyonundan da silinmiş* ve yerini boş bırakmıştır. Boşluklar yöneticiler ile yönetilenler arasında bir engel oluşturmazlar. Bu nedenle *bil-* fiili rahatlıkla boşluğu atlamakta ve sıfat fiilin bizzat kendisini yönetimi altına almakta ve sıfat fiilin kendisine bir **belirtme hal eki** (*okuduk-un-u*) yüklemektedir. Durum böyle olsa da *bil-* fiili sıfat fiilin yönetim alanında bulunan *sen* ve *ev* kelimelerini yönetemez. Şimdi de boşluk kuralı nazarında diğer yüzey yapıya bakalım.

*Ben senin evde okuduğunu biliyorum*⁴³.

Bu yapıda herhangi bir *taşınım* veya *boşluk* oluşturulması söz konusu değildir. Dönüşüm neticesinde çekimli halden yarı çekimli hale geçen *okuduğunu* morfolojisi, bir sıfat fiil değil, bir *isim-fiil*dir. Bu yapıda herhangi bir nesnenin nitelenmesi söz konusu değildir. Nitelenen bir ad öbeği olmadığı için de *okuduğunu* kelimesinden sonra bir boşluk oluşmamaktadır. Bu yüzey yapı *sen okudun + ben senin okuma eylemini gördüm* derin yapılarından türetilmiştir. Yani

Ben senin evde (kitap) okuduğunu _____ biliyorum.

Şeklinde *alt çizgi ile gösterdiğimiz* bir *boşluk* oluşumu *isim fiilli* bir kullanımda söz konusu değildir. Bu nedenle *bil-* fiilinden önce bir boşluğun olduğunu varsaymak sıfat fiilli yapıda mümkün iken, isim fiilli yapıda mümkün değildir. Bu nedenle bu örnekleme, yanlış bir analizi ifade eder (boşluktan dolayı). Doğrusu;

Ben senin evde (kitap) okuduğunu biliyorum.

şeklinde olmalıdır. Sıfat fiilli *başadsız* yapı⁴⁴ ile isim fiilli yapıyı, konuyu daha iyi aydınlatmak için boşluk kuralı yardımıyla birlikte vermek gerekirse, aşağıdaki gibi bir fark oluşur. Bu iki örnek arasındaki fark da derin yapı ile yüzey yapının birlikte değerlendirilmesi gereğini bir kez daha gösterir, zira *ben senin evde okuduğunu gördüm* cümlesi yüzey yapıda kapalı bir anlam içermektedir.

Ben senin evde okuduğunu _____ biliyorum (Sıfat Fiilli Yapı) [Kitap]

Ben senin evde (kitap) okuduğunu biliyorum. (İsim Fiilli Yapı)

⁴³ **Ben senin evde okuduğunu _____Ø_____ biliyorum.* (gramatik olarak doğru, anlamsal olarak yanlış)

⁴⁴ Geleneksel dilbilgisinde *adlaşmış sıfat* veya *adlaşmış sıfat fiil* olarak bilinen ve nitelenen ad olmadan kullanılan yapıya dilbiliminde başsız sıfat fiilli yapı (headless relative clause) veya serbest sıfat fiilli yapı (free relative clause) adı verilir. Ayrıntılı bilgi için Türkçe sıfat filler üzerine yapılmış önemli çalışmalardan olan Geoffrey Haig'ın, (1998), *Relative Constructions in Turkish*, Harrasowitz. Wiesbaden: Band 33, adlı eserine bakılabilir.

Benzer şekilde, *ördeği havada uçarken gördüm (kim/ne uçuyor?)*, *seni yolda yürürken gördüm(kim yürüyor? Sen mi ben mi?)*, *bardakla camı kırdım* (bardak mı, cam mı, yoksa ikisi de mi kırıldı?) gibi cümlelerle, konuşucunun tam olarak neyi anlattığı derin yapı gözetilmeden asla anlaşılamaz.

Sonuç

Cümle bir yönetim alanıdır. Her yönetim alanı öğelerini silse de (eksiltile yapı) dönüşümler yapsa da cümle olarak varlığına devam eder. Bir yapıdaki cümle sayısı yargı ile değil yönetim alanı ile paralellik gösterir. Bir yapının birleşik olması için birden fazla çekimli yüklemi olmalıdır yargısı, tek cümleyi değil cümleleri işaret eder. Bu durumda birleşik cümle değil birleşik cümleler dememiz gerekir. Türkçenin asıl birleşik yapısı (veya yapılarından biri) fiilimsili yapılardır. Zira birleşmekten anladığımız kaynaşmadır. Yana yana gelme bitişmeyi ifade eder, birleşmeyi değil. Birleşme iki unsurdan en az birinin taviz vermesi ile gerçekleşir. Fiilimsili yapılarda en büyük tavizi alt cümle çekimli fiilini isimleştirerek yapar. Türkçe dünya dilleri arasında yüklemine isimleştirerek birleşik cümle oluşturan önemli dillerden biridir. Belki de birleşik cümle diye tanımlanan diğer yapılara başka isim bulmak gerekecektir. Zira asıl birleşme fiilimsili cümlelerde gerçekleşmektedir. Derin yapıyı göz ardı ederek dilin özünü açıklayamayız. Türkçeyi dünya dilleri arasında özgün bir yere oturtan bir yapı olan gizli öznel yapıları örneğin izah edemeyiz. Sıfat fiil salt kelime olarak değil, bir yapı içerisinde değerlendirilmelidir. Fiilimsili yapı çalışmalarını morfolojik düzeyden sentaktik düzeye yükseltmeliyiz. Yargı bildirme durumu cümle oluşturma için bir şarttır ama, fiilimsilerde mutlak yargı yoktur diye onların yönetim yeteneklerini inkar edemeyiz. Zira, fiilimsilerin çoğu kısmen de olsa zaman ve şahıs taşıma yeteneğine sahiptir. Bu durum yarım yargı olmasa da derecelenmiş bir yargıyı içerir. Derin yapı ve yüzey yapıyı göz ardı ederek dilin öz yapısını analiz edemeyiz. Taşınımalar, dönüşümler, yönetim ve bağlama ilkeleri, boşluk kuralı ve öbek yapı ilkeleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Son olarak Türkçenin fiilimsiler sayesinde sınırsız uzunlukta cümle kurabilme yeteneğine sahip olan ender dillerden biri olduğunu vurgulamak gerekir. Fiilimsiler yargı bildirmeseler tek bir yüklemle sonsuz sayıda kelime ile bir cümle oluşturmak mümkün olmazdı. Önemli olan yargının derecesidir. Dil incelemelerinde derecelendirme yapmak zorundayız, her şeyi mutlak bir yargıya bağlarsak ara unsurları kaçırabiliriz. Son olarak sınırsız bir genişleme yeteneğine sahip olan şöyle bir cümleyi nasıl değerlendireceğiz? Yoksa, bizim kısa tuttuğumuz bu cümlede, bir yığın kelimeyi öbek yapıp konuşulan ve söylenen onca şeye rağmen burada tek bir yargı vardır o da *devam etmek*'tir mi diyeceğiz? "*Koşarak eve giren adam, kızın kendisini gördüğünü fark edince, babasından korkup evden ayrılmayı, yağın yağmurun altında bir süre koşuşan köpekleri seyretmeyi, kuşları dinlemeyi, kendisine*

bakan insanlara kızgın kızgın bakmayı ve onları paylayarak yoluna devam etmeyi istedi."

KAYNAKÇA

- AKERSON, F.Erkman. (2000), *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual yay., İstanbul
- BANGUOĞLU, Tahsin, (1986), *Türkçenin Grameri*, TDK 528, Ankara.
- BAŞKAN, Özcan (2003), *Linguistik Metodu*, Multilingual Yay., İstanbul.
- BAYRAKTAR, Nesrin. 2004, *Türkçe'de Fiilimsiler*, Ankara: TDK yay.
- CHOMSKY, Noam. 1957, *Syntactic Structures*, London, The Hague, Paris: Mouton & Co..
- CSATÓ, Éva, (1996). "A Typological Review of Relative Clause Constructions in Some Turkic Languages", *Proceedings of 5th International Conference on Turkish Linguistics*, August 15-17 (1990), (ed) Bengisu Rona, Hitit Yayınevi: Ankara.
- DEMİR, Nurettin ve YILMAZ Emine (2003), *Türkçe El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara.
- DENY, Jean (1943), *Türk Dili Grameri*, İstanbul, 1943.
- ERASLAN, Kemal (1999), "Türkçede İsim-Fiiller", *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK., Ankara.
- ERCİLASUN A.Bican (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*'de K.Eraslan'ın tebliğini yorumlarken, TDK, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi yay., İstanbul.
- ERKMAN AKERSON, Fatma ve ÖZİL, Şeyda (1998), *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Simurg yay., İstanbul.
- GECE, Mehmet (1999), "Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle", *Türk Dili*, S. 562.
- GÖKTAĞ, Bilgehan Atsız. 1993, *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Filler*, yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- HAEGEMAN, Liliane(1995; *Introduction to Government and Binding Theory*, 2nd Ed., Oxford & Cambridge: Blackwell Publish.
- HAIG, Geoffrey (1998), *Relative Constructions in Turkish*, Harrasowitz. Wiesbaden: Band 33
- HANKHAMER, Jorge and KNECHT, Laura (1976). "The Role of Subject/Non-Subject Distinction in Determining the Choice of relative clause Participle in Turkish", in *Harvard Studies in Syntax and Semantics*, V. II, (ed) J. Aissen and J. Hankamer.

- JOHANSON, Lars & CSATÓ, Éva Ágnes (1998), (eds) *The Turkic Languages*. London, New York: Routledge.
- KARAHAN, Leyla (1993), "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Yeni Baskı TDK (2004), Ankara.
- KARAHAN, Leyla (1994), "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Dili*, Ocak sayı 505.
- KARAHAN, Leyla (1999), *Türkçede Söz Dizimi*, 6. baskı Akçağ yay., Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2000), "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", *Türk Dili*, S. 583.
- KARAHAN, Leyla (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. baskı Akçağ yay., Ankara.
- KARAÖRS, Metin (2005), *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*, Akçağ yay., Ankara.
- KEENAN, Edward & COMRIE, Bernard (1977), "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry* V.1 ss 63-99
- KORKMAZ, Zeynep (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK, Ankara.
- LEHMANN, Christian, (1986). "On the typology of relative clauses", *Linguistics*, V. 24-4F, pp. 663-680.
- RADFORD, Andrew, (1992), *Transformational Grammar*, Cambridge: Cambridge University press.
- SAVRAN, Hülya (1999), "Birleşik Cümle Üzerine", *Türk Dili Dergisi*, TDK, sayı 568.
- SCHÖNIG, Claus (1992/93). "Relativsatzbautypen in den Sogenannten Altaischen Sprachen", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus XLVI* (2-2).
- TURAN, Zikri (1999), "Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen 'basit' ve 'birleşik' kavramları üzerine", *Türklük Bilim Araştırmaları*, 8. sayı Üç Bilek Matb., Ankara.
- UNDERHILL, Robert (1972), "Turkish Participles", *Linguistic Inquiry*, V. III., ss. 87-99. Bu makale tarafımızdan çevrilmiştir. Bakz., Ferhat Karabulut (2005), "Türkçe Sıfat Fiiller", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt .3, Sayı.2.
- UZUN, Nadir Engin (2000), *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual yay., İstanbul.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (1999), "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey yapı Derin yapı ilişkisi", *Türk Dili*, s. 563.